

Meçhul Bir Muharrir, Meşhur Bir Kaside: Ispartalı Zeynelâbidin Bey ve *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd* İsimli *Kasîde-i Bürde* Tercümesi*

An Underexplored Author and a Famous Ode: Ispartalı Zeynelâbidin Bey and His Translation of Ka'b ibn Zuhayr's *Qasidah al-Burdah* Titled *Hadîqa-i Samaratu'l-Fu'âd*

Ömer Said Güler**

Öz

İslami edebiyat mahsulleri arasında, üzerine en fazla ikincil metin (şerh, tercüme, nazire, tahmis vb.) yazılan eserlerden biri Kâ'b b. Züheyr'in *Kaside-i Bürde*'sidir. İlk kelimelerinden ötürü *Kaside-i Bânet Su'âd* olarak da tanınan bu eserin cazibesi, bizzat Hz. Peygamber'e sunulup onun övgü ve ihsanına mazhar olmasından ileri gelmektedir. Gerek bu manevi özelliği gerekse edebî kıymeti dolayısıyla bütün İslam devletlerinde büyük bir ilgiyle karşılanan bu manzume, Osmanlı devrinde de edebî muhitlerin takip ettiği bir metin olmayı sürdürmüştür. Bu vesileyle tercüme ve şerh geleneğine Türkçe olarak da konu edilmeye başlanan *Kaside-i Bürde*, devletin son yıllarına kadar, hatta Cumhuriyet döneminde dahi ihmale uğramadan gündemdeki yerini korumayı başarmıştır.

Bu çalışma kapsamında söz konusu kasidenin Arap harfleriyle basılan ilk ve tek müstakil Türkçe tercümesi hüviyetindeki bir eserin, Ispartalı Zeynelâbidin Bey'in *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd* (1928) isimli mensur tercümesinin bir tanıtımı yapılarak eserin metni neşredilmiş, ilgili literatür dâhilindeki bir eser daha istifadeye sunulmuştur. Bu esnada, iki devri idrak etmiş velud ancak meçhul bir müellifin hâl tercümesi, kaleme aldığı *Ben Kimim?* isimli ilgi çekici otobiyografisi üzerinden takdim edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kâ'b b. Züheyr, *Kaside-i Bürde* (*Bânet Su'âd*), Ispartalı Zeynelâbidin Bey, Osmanlı tercüme ve şerh geleneği, *Ben Kimim?*

Abstract

One of the most widely commented upon and translated works of Islamic literature is Ka'b ibn Zuhayr's (d. 24/645?) *Qasidah al-Burdah*, also known as *Bânat Su'âd* [Su'âd has departed] due to its opening words. Ka'b ibn Zuhayr presented this poem to Prophet Muhammad (peace be upon him) in person and received his praise and benevolence, and this poem has been highly regarded for its spiritual and literary value by all Islamic states. It remained a prominent text in literary circles during the Ottoman period, consistently being translated and commented upon in Turkish. In this regard, *Qasidah al-Burdah* had started to being the subject of the translation and commentary tradition in Turkish and managed to maintain its place of interest without being neglected until the final years of the Empire and even into Türkiye's Republican Period. This study introduces Ispartalı Zeynelâbidin Bey's 1928 prose translation of *Qasidah al-Burdah*, which he titled *Hadîqa-i Samaratu'l-Fu'âd* [garden of the fruit of the heart], the first and only printed Turkish translation of the ode in Arabic script, and publishes the text in order to make it available within the relevant literature. Additionally, the study attempts to present the biography of a prolific but lesser-known writer who lived through both the Ottoman and Republican periods through his interesting autobiography titled *Ben Kimim?* [Who Am I?].

Keywords

Ka'b b. Zuhayr, *Qasidah al-Burdah*, *Bânat Su'âd*, Ispartalı Zeynelâbidin Bey, Ottoman literary translation and commentary tradition, *Ben Kimim?*

* Çalışmamı okuyup titiz düzeltme önerilerinde bulunan muhterem hocam M. Ertuğrul Düzdağ'a müteşekkirim. Ayrıca çalışma içerisinde verdiğim bütün fotoğrafların çözünürlük kalitesini iyileştiren kıymetli dostum Arif Yasin Kavdır'a bu teknik katkısından ötürü teşekkürlerimi bildiririm.

** Sorumlu Yazar: Ömer Said Güler (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: omer.guler@medeniyet.edu.tr ORCID: 0000-0003-4608-5436

Atrf: Güler, Ömer Said. "Meçhul Bir Muharrir, Meşhur Bir Kaside: Ispartalı Zeynelâbidin Bey ve *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd* İsimli *Kasîde-i Bürde* Tercümesi." *darulfunun ilahiyat* 34, 1 (2023): 65–117. <https://doi.org/10.26650/di.2023.34.1.1231370>

Extended Summary

One of the most widely commented upon and translated works of Islamic literature is Ka'b ibn Zuhayr's (d. 24/645 ?) *Qasīdah al-Burdah*, also known as *Bānat Su'ād* [Su'ād has departed] due to its opening words. Ka'b ibn Zuhayr presented this poem to Prophet Muhammad (peace be upon him) in person and received his praise and benevolence, with the poem having since been highly regarded for its spiritual and literary value in all Islamic states. It continued to be a prominent text in literary circles during the Ottoman period and was consistently translated and commented upon in Turkish. In this regard, *Qasīdah al-Burdah* managed to maintain its place on the agenda without being neglected until the last years of the Ottoman Empire and even into Türkiye's Republican Period.

One of the most recent Turkish translations of *Qasīdah al-Burdah* belonged to an apparently unknown author named Zeynelābidin Bey from Isparta. Published in 1928, this prose work was titled *Hadīqa-i Samaratu'l-Fu'ād* [the fruits of the walled garden of the heart] and according to our findings is the first and only independent Turkish translation of *Qasīdah al-Burdah* printed in Arabic script.

As far as can be seen, no independent study has yet occurred regarding Zeynelābidin Bey of Isparta. However, he was a person who'd witnessed many important events in his period and was also a prolific author who wrote many works. Zeynelābidin Bey served under the command of famous Ottoman pashas such as Djemal Pasha (d. 1922), Kāzım Karabekir Pasha (d. 1948), Fakhri Pasha (d. 1948), and Ali Fuat Cebesoy (d. 1968) on critical fronts such as Gallipoli and al-Ḥijāz and wrote his important memories about his experiences on these fronts in his remarkable autobiography titled *Ben Kimim?* [Who Am I?]. This text is understood to have been prepared in the late 1930s and is a valuable resource that can shed light on the political, military, and scientific fronts of the period as it presents his education and duties, the fronts where he fought, the pashas he served, the people he contacted, his adventures in the National Struggle, his ideas about society, his library he said he'd created with great care, and a comprehensive breakdown of his 100 works, both those that were published and those only prepared for publication. In terms of the purpose of its writing, *Who Am I?* brings to mind the attempt of a person who'd been accused of certain allegations in both periods he lived in (i.e., the Second Constitutional Monarchy and the Republic) to express, defend, justify, and thus maintain his hold by revealing his past with all the documents in his possession.

According to this autobiography titled *Who Am I?*, Zeynelābidin Bey had been born in Isparta in 1308 AH (1890-1 CE) and completed his education in the most popular classical and modern educational institutions of the period, graduating from the Faculty of Theology at Dārülfünūn. During these years, he also worked as a teacher in some educational institutions in Istanbul, including Galatasaray High School.

In light of the information he generously provided about himself, Zeynelâbidin Bey appears to have led a very troublesome life filled with ordeals, and he survived largely through his scholarly, literary, and social engagements. The author's sorrowful life did not prejudice his faith or beliefs, and he was committed to the idea of Pan-Islamism unity, keeping his distance from active political life as much as possible and carrying out his services and activities mostly through these scientific and social activities. He is also portrayed as a pious man of action who made significant contributions to the National Struggle movement with his sermons and writings from Rumelia. However, his autobiography reveals that he'd spent his years as a person who could not find the environment he sought or expected in the new order, and thus was unable to connect.

By listing his works one by one in his autobiography, Zeynelâbidin Bey appears as an extremely prolific author who has prepared some 100 works, 13 of which had already been published and 86 of which are in preparation for publication. These works cover a wide variety of subjects, ranging from tafsir, psychology, fiqh, and sociology to hunting and archery. One of the most important texts among these works, which include some remarkable texts such as *Hicaz'ı Nasıl Kaybettik?* [How We Lost Hidjâz], *Isparta Tarihi* [The History of Isparta], *Vehhâbî Mezhebine Reddiye* [Refutation to the Wahhâbism], *Şeyhülislam Tarihi* [History of the Shaykh al-Islâms], is his Turkish prose translation of the famous poem *Qasidah al-Burdah*, which the Companion Ka'b b. Zuhayr presented to the Prophet to ask for forgiveness and for which the Prophet wrapped him in his mantle as a gift in return. This translation was titled *Hadîqa-i Samaratu'l-Fu'âd* and published in 1928, the year of the Alphabet Reform; it is probably one of the last works to be published in Arabic script. The translator, who had originally intended a more comprehensive translation and commentary but had to settle for a short translation due to health problems, noteworthyly reported that his work, of which a significant number of copies (6000) were printed, had sold out within 10 years. In addition to being an important example of a literary text translated with literary care, the work is also of particular importance due to the organized information it contains on the constructed and periodical characteristics of Topkapı Palace on the occasion of the *Khirqâ-i Sa'âda* [Prophet's cardigan], which is related to the ode. Technical details such as the Arabic text of the qasidah having been proofread by İsmâil Sâib Sencer (d. 1940) and the full text at the end being written in Mustafa Halim Özyazıcı's (d. 1964) calligraphy reveal the scholarly and artistic quality of the work, as well as its value as an edition.

The study makes within its scope a brief analysis of *Hadîqa-i Samaratu'l-Fu'âd*, including a translation of the text, and attempts to outline a biography of the author through his work titled *Ben Kimim?*. Zeynelâbidin Bey is expected to become the subject of new and more detailed studies due to him having been a witness to his era, as well as for the many works he wrote.

Giriş

Klasik edebiyat tarihi içerisinde gelenek oluşturan ya da rota belirleyen metinleri teşhis etmenin en kestirme yollarından biri de o metinler üzerine yazılan şerh, tercüme, tahmis, nazire vb. ikincil metinleri, sayı ve nitelik özelliklerini göz önünde bulundurarak yoklamaktan geçer. Bu itibarla, örneğin bir metin, tercüme ve şerh faaliyetlerine ne kadar fazla konu edilmişse o metnin gelenek içerisindeki önemi ve belirleyiciliği de o kadar fazladır diyebiliriz. Bu tür metinler, dil ve coğrafyalar değişip yüzyıllar geçse dahi değer ve itibarını yitirmeyip gerek içerik gerekse biçim açısından model alınmaya devam eden “klasik eserler” olarak tavsif edilir. Hicretin 9. senesinde Hz. Peygamber’in huzurunda, O’ndan af dilemek üzere okunan *Kasîde-i Bürde* veya *Kasîde-i Bânet Su’âd* isimli manzume de bu klasiklerin ilklerinden biri olarak kabul görmüştür.

Muhadramûn şairlerinden Kâ'b b. Züheyr'e (ö. 24/645 ?) ait olup hem onun başlıklanmasına hem de Peygamber'in omuzlarındaki mübarek hırkayı ihsan olarak almasına vesile olan bu şiir, kısa süre içerisinde Arap edebiyatının sınırlarını aşarak İslam kültürünün hâkim olduğu bütün edebiyatlarda esaslı bir karşılık bulmuş, nazire ve şerh gibi yazım geleneklerinin yanı sıra tercüme türü eserlere de konu edilmeye başlamıştır. Öyle ki Muhammed Hamidullah (1908-2002), bu kasidenin bütün Müslüman milletlerin dillerine tercüme edildiğini ifade etmektedir.¹

Bu ilgi, bütün İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı havzasında da aynı şekilde sürdürülmüş; Osmanlı müelliflerince Fâtih devrinde Arapça ve Farsça olarak şerh edilen kaside, tespitlerimize göre IV. Mehmed dönemi (1648-1687) itibarıyla Türkçe olarak da şerh edilmeye başlanmıştır. Şerhler aynı zamanda manzumenin tercümesini de ihtiva etmekte olup kaside, ayrıca müstakil tercüme çalışmalarına da konu edilmiştir. Bu alt literatürün Osmanlı son dönemine kadar kesintisiz ve artan bir ilgiyle şekillendiğini, hatta Cumhuriyet sonrasında da gerek klasik usulde gerekse modern formlarda verilen eserlerle hayatıyetini sürdürdüğünü kaydedebiliriz.²

Bu çalışma dâhilinde, *Kasîde-i Bürde*'nin Arap harfleriyle basılan ilk ve tek müstakil Türkçe tercümesi hüviyetindeki bir eserin, Ispartalı Zeynelâbidin Bey'in *Hadika-i Semeretü'l-Fuâd* isimli mensur tercümesinin bir tanıtımı yapılarak eserin

1 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyân Yayınları, 2004), b. 730.

2 Kâ'b b. Züheyr'in *Kasîde-i Bürde*'si hakkında daha detaylı bilgi ve Osmanlı döneminde şerh, tercüme, tahmis vb. şekillerde manzume üzerine yazılan Türkçe eserlerin bir tanıtımı için şu çalışmamıza müracaat edilebilir: Ömer Said Güler, “*Kasîde-i Bürde (Bânet Su'âd)* Üzerine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Eserler”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2022), 548-592.

metni neşredilecek, ilgili literatür dâhilindeki bir eser daha istifadeye sunulurken iki devri idrak etmiş velud ancak meçhul bir müellifin biyografisi de takdim edilmeye çalışılacaktır.

Ispartalı Zeynelâbidin Bey

Kendi Dilinden Hayat Hikâyesi: *Ben Kimim?*

Zeynelâbidin Bey'in hayatı hakkında haricî kayıtlara dayalı mevcut bilgiler pek kıstıtlı görünse de kendisinin hem *Bürde* tercümesinin mukaddimesinde hem de, daha önemlisi, 1939-1943 yılları arasında kaleme aldığı anlaşılan *Ben Kimim? Her Şey = Hiçbir Şey* unvanlı 50 sayfa kadarlık otobiyografisinde³ verdiği bilgiler, – haricî kayıtlarla teyit edilmeyi bekleyen bazı yönler barındırmakla birlikte– onun şahsiyet ve serencamını aydınlatma noktasında oldukça kritik bir önem taşımaktadır. Özellikle de bu ikinci müstakil otobiyografi; onun tahsil ve vazifelerini, savaştığı cepheleri, maiyetinde bulunduğu meşhur paşaları, irtibat kurduğu şahısları, Millî Mücadele maceralarını, cemiyete dair fikirlerini, büyük bir titizlikle oluşturduğunu söylediği kütüphanesini ve gerek basılmış gerekse basıma hazırladığı toplamda 100 kadar eserinin derli toplu bir dökümünü sunması itibarıyla yer yer devrin siyasi, askerî ve ilmî cephelerine de ışık tutabilecek değerli bir kaynak durumundadır. Yazılış gayesi cihetiyle ise metin; idrak ettiği iki devirde de (II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet) hakkında birtakım ithamlar ileri sürülmüş bir şahsiyetin, elindeki tüm vesikalarıyla beraber geçmişini ortaya koyup kendini ifade etme, savunma, belki aklama ve böylelikle bir “tutunma” teşebbüsünü akla getirecek bir tarzda kurgulanmıştır. Bu otobiyografi, Zeynelâbidin Bey'in milletvekilliğine bağımsız adaylığını koyduğu 1946 seçimlerinden hemen önce *Ispartalı Zeynelâbidin Kilci: Tercümeihal...* unvanıyla, bu kez Latin harfleriyle ancak çok icmalî bir surette yayımlanmış olup⁴ burada evvelki metinde yer almayan ilave ve güncel bazı bilgilere de yer verildiği görülür.

Bu bilgilerden hareketle Zeynelâbidin Bey'in bir hayat hikâyesini oluşturma hususunda elimizde otobiyografik mahiyette ve belirli ölçülerde birbirini tamamlayan üç ayrı metnin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu metinleri daha derli toplu bir şekilde şöylece gösterebiliriz:

- 3 Müellife ait, Arabî harfli ve gayrimatbu durumdaki bu yegâne nüsha, konuya dair araştırmalarımız esnasında Mehmet Şevket Eygi'den (1933-2019) Ankara Millî Kütüphane'ye intikal eden eserler arasında bulunmuştur. Eserin künyesi şöyledir: Zeynelâbidin, *Ben Kimim? Her Şey = Hiçbir Şey* (Ankara: Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 581).
- 4 Ispartalı Zeynelâbidin Kilci, *Tercümeihal, Eserler Listesi, Müstakiller-Ehemmiyeti, Yurduma, Yurttaşlarıma Açık Mektup ve Taahhüt ile Tavsiyenameler* (Ankara: Kanaat Basımevi, 1946). Bu eser vesilesiyle onun Cumhuriyet sonrasında “Kilci” soyadını aldığı açıkça görülüyor.

- *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd* mukaddimesi (Yıl: 1928)
- *Ben Kimim? Her Şey = Hiçbir Şey* (Yıl: 1939-43 arası)
- *Ispartalı Zeynelâbidin Kilci: Tercümeihal...* (Yıl: 1946)

Üslup ve özellikle de kapsamaları hususunda bu metinlerin kısa bir değerlendirmesini yapacak olursak; ilk metnin icmalî ve hissî bir dille kaleme alınmış kederli bir sergüzeştten ibaret olduğunu, ikinci metnin hem daha formal hem de müstakil olarak başlıklandırılmış son derece nizami⁵ ve tafsilatlı bir hatırat hüviyeti arz ettiğini, üçüncü metninse yine icmalî olmakla beraber bu kez vekil adaylığı münasebetiyle kısmen propaganda metni olmak üzere hazırlanmış bir seçim beyannamesi olarak boy gösterdiğini kaydedebiliriz. Söz konusu metinlerin bu özelliklerine binaen biz büyük ölçüde *Ben Kimim?*⁶ metnini merkeze alarak ilerleyecek, *BK*'da bulunmayıp diğer metinlerde yer alan bilgileri ise metinlere ismen atıfta bulunarak kompoze etmeye çalışacağız.

BK'nın âdeta bir kimlik kartını andıran ilk sayfasında biri Cumhuriyet öncesi (beyaz sarık ve siyah cübbe ile ilmiye mensubu kisvesinde), diğeri ise sonrasında (baş açık, düz bıyık, takım elbiseli) olmak üzere kendisine ait iki adet fotoğraf yer almakta, isminin ardından baba adının İbrahim Kilci olduğu, doğum yerinin Isparta, doğum tarihininse 1308 (1890-91) yılı olduğu belirtilmektedir. Müellifin sadece *Tercümeihal*'inde⁷ paylaştığı bir bilgiye göre kendisi, meşhur *Ahlâk-ı Alâî* müellifi Kınalızâde Ali Çelebi (ö. 979/1572) neslinden olup onun *Tezkire-i Şuarâ* müellifi olan oğlu Hasan Çelebi'den (ö. 1012/1604) gelen aile silsilesine mensuptur. Hatta yine *TH*'de belirttiğine göre, Isparta'da meskûn bulundukları Çelebiler Mahallesi –ki bugün de aynı isimle şehir merkezinde bulunan bir mahalledir– adını bu zevattan almıştır.

BK'nın ilk sayfasında yer alan kimlik bilgilerinin hemen ardından Zeynelâbidin Bey'in tahsil bilgilerini görmekteyiz. Bu bilgilere göre kendisi; “mekâtib”den ibtidai, rüşdi, idadi ve dârülmualliminden mezun olmuş, “medâris”ten Teşkilât-ı Cedîde ve Islâh-ı Medâris ile mülga Meşihat-ı Ulyâ'dan ruûs almış, ardından Dârülfünun'da Hukuk (2 sene) ve Felsefe (son sene) bölümlerinde tahsil görmüş –*TH*'de belirttiğine

5 *Ben Kimim?* metni, bir el yazması olmasına rağmen içerik düzeni gibi yazı nizamı da baştaki tertip gözetilerek ilanihaye sürdürülmüş, en sonda verilen basılmamış eserler listesindeki bazı küçük tashih ve eklemeler dışında metnin muntazam yapısı neredeyse kusursuz bir dikkat eşliğinde muhafaza edilmiştir.

6 Bundan sonra ilgili metne *BK* şeklinde atıfta bulunacağız.

7 Bundan sonra ilgili metne *TH* şeklinde atıfta bulunacağız.

göre bu bölümlerden tasdikname almış– ve İlahiyat Fakültesi’nden⁸ de diplomasını almıştır. Bu kayıtlardan hareketle kendisinin Osmanlı son döneminde gerek klasik gerekse modern eğitim müesseseleri olarak karşılaşılabileceğimiz en yetkin kurumlarda tecrübe ve birikim elde ettiğini söyleyebiliriz.

Fotoğraf 1, 2. Zeynelâbidin Bey’in, *Ben Kimim?* isimli otobiyografisinde (1939-43) yer verdiği ve ilki Osmanlı, ikincisi Cumhuriyet dönemine ait iki fotoğrafı

Tahsil bilgilerinin ardından, bildiği dilleri de sıralayan müellif, ana dilinin Türkçe olduğunu, bundan başka Arapça, Acemce (Farsça) ve Fransızca bildiğini kaydeder. Daha sonra mektep muallimliğinden lise hocalığına uzanan süreçte vazife aldığı eğitim kurumlarını ise şu şekilde sıralar:

- Reşid Paşa Model (Numune) Mektebi
- Mahmud Şevket Paşa Numune Mektebi
- Üsküdar Frèrler Immaculée Koleji
- Galatasaray Lisesi

Türkçe, tarih, coğrafya gibi farklı derslerde hocalık yaptığı Galatasaray Lisesi’nden 1927 yılında kendi rızasıyla istifa ederek ayrıldığını belirten Zeynelâbidin Bey, bu

8 Fakülte tarihine dair yapılan yeni bir çalışmadan, Zeynelâbidin Bey’in Medresetü’l-İrşâd talebesi sıfatıyla fakülteye kaydolduğunu ve 1928 yılında buradan mezun olduğunu öğreniyoruz. Bk. Metin Ünver - Hüseyin Sarıkaya, *Üç Devir Bir Fakülte: Türkiye’nin İlk İlahiyat Fakültesinin Tarihi (1900-1933)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2022), 191, 233. Kayıt numarasının 81, talebe numarasının 4313 olduğunu ise kendisi *BK*’da bizzat belirtiyor. | Yine bu kaynakta yer alan, babası İbrahim’in tüccar olduğu bilgisini de ayrıca not edebiliriz (s. 233).

resmî vazifelerine dair vesikaların elinde mevcut olduğunu da özellikle not düşer. İstifa ettiğini belirttiği 1927 yılında yayınlanan *Dinî ve Edebî Hasbihâller* isimli kitabının iç kapağında kendisinin bu son vazife mahalline nispetle, “Galatasaray Lisesi sabık muallimlerinden” şeklinde takdim edildiği görülür. Bundan bir yıl sonra yayınlanacak olan ve incelemesini yapacağımız *Hadika-i Semerettü’l-Fuâd*’ın kapağında da yine aynı ibareler yer almaktadır.

Resmî vazifelerinin ardından Harb-i Umumi’ye dâhil olduğu Çanakkale Cephesi’nden itibaren yaşadıklarını aktarmaya başlayan Zeynelâbidin Bey, bu çetin cephede ilk olarak Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki 14. Fırka’da, Nuri Paşa’nın (Konya Kalem Reisi, “Kör Nuri”) başında bulunduğu 44. Alay’da ihtiyat zabiti olarak vazife aldığını ve İngilizlerle girişilen cephe muharebelerinde dört kurşun yarası alıp tedavi altına alındığını kaydeder. Tam iyileşme sürecinde iken memleketi Isparta ve Burdur’da meydana gelen şiddetli depremde –ki depremin tam tarihi 3 Ekim 1914’tür– anne ve babası da dâhil olmak üzere ailesinden toplam dokuz kişinin vefat ettiği haberini alır. Burada, hâlen hatıra olarak sakladığını söylediği bir harp madalyasıyla taltif edilir ve cepheden ayrılarak Üsküdar Bağlarbaşı semtinde kısa bir istirahat dönemi geçirir. Bu sırada Karabekir Paşa Diyarbakır’a nakledildiğinden fırkalarının komutasını Ali Fuad Paşa (Cebesoy) devralır.⁹

Daha sonra bu alay, Hicaz’da vuku bulan isyan hareketlerini önlemek ve gerekli tedbir ve asayiş sağlamak üzere bölgeye gönderilir. Medine’ye savaşıarak girdiklerini söyleyen Zeynelâbidin Bey, Kral Hüseyin’in –müellif Şerif unvanını ona layık görmediğinden Kral diye yazıyor– oğulları Ali, Faysal ve Abdullah’ın karargâhlarının yer aldığı Bi’r-i Ali denilen mevkide yaşanan kanlı çarpışmada adı geçen şahısları bozguna uğratarak püskürttüklerini; Ali’ye düğününde Sultan Reşad tarafından hediye edilen otağı bizzat kendi elleriyle söktüğünü ve asilerin kaçarken geride bıraktığı bütün eşya ve levazımatı Fahreddin Paşa’ya (Türkkan) teslim ettiğini kaydeder. Bunun üzerine Paşa, Zeynelâbidin Bey’in emir ve kumandasındaki askerleri beşer, onbaşıları onar, çavuşları ise on beşer İngiliz altını ile taltif eder. Ayrıca bu alayın sancağına, gösterdiği bu yararlılık dolayısıyla Medine’de, Harem-i Nebvî’de madalya takılır. Zeynelâbidin Bey’in fedakârlıkları ise o zamanki Hicaz Muhafızı Basri Paşa tarafından takdir edilerek kendisi Fahreddin Paşa’nın eliyle beşinci rütbeden Mecidiye nişanıyla ödüllendirilir. Zeynelâbidin Bey, bu hadise ve merasimler hakkında *Harb* ve *Donanma* mecmualarında yazı ve resimlerin neşredildiği bilgisini de aktarır.

9 Zeynelâbidin Bey, bu satırları yazdığı sırada Ali Fuad Paşa’nın Nâfia Vekili olduğunu söylüyor. Bu bilginin, elimizdeki tarihsiz otobiyografiyi tarihlendirmek için ciddi bir katkı sunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Cebesoy, 1939-1943 yılları arasında ilgili bakanlık vazifesinde bulunmuştur. Bk. Ayfer Özçelik, “Cebesoy, Ali Fuat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/194. Dolayısıyla *BK*’nın yazımı da bu tarih aralığında olmalıdır.

Fotoğraf 3. Zeynelâbidin Bey'in bahsettiği, *Harb Mecmuası*'nda (XXIV, s. 376) çıkan habere ait bir görsel. Mecmuadaki fotoğraf altı yazısı şöyle: “*Medine-i Münevvere’de, Gâyir cihetlerdeki hidemâtından dolayı bir alayımızın sancağına Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası ta ‘likî*”

Daha sonra bölgede devam eden savaşlarda beş kurşun yarası daha aldığını yazan Zeynelâbidin Bey, bir müddet hastanede kaldıktan sonra Medine, Ürdün, Der’a (Dürzîlerin merkezi), Şam, Hama, Humus, Halep ve Bağdat hattı üzerinde askerî nakliyat işleriyle görevlendirildiğini; bu gidiş gelişlerinden birinde Batı Arabistan ve Suriye kumandanı, aynı zamanda Bahriye nazırı olan Cemal Paşa’nın kendisine hediye olarak bir adet dürbün, bir adet tabanca, bir çift çizme, bir kat elbise ve bir miktar da para vererek hizmete devam etmesi konusunda tembihte bulunduğunu, Paşa’nın yakın hizmetinde bulunup hâlen Bolu mebusu olan Falih Rıfkı’nın (Atay) ise bu hadiseye şahit olduğunu kaydeder.

Bu anekdotun ardından Hicaz’daki muhasara hakkında bilgiler veren müellif, Fahreddin Paşa tarafından tertip edilen *Hicaz Yârânı* defterinde kendisinin de kayıtlı olduğunu; Paşa’nın bu deftere ancak Hicaz müdafaasının sonuna kadar kendisiyle beraber kalacakların yazılabileceğine dair ihdas ettiği şartı ve yine Paşa tarafından bu kimseler için hususi olarak “Hicaz Yârânı” yazılı gümüş yüzükler imal ettirildiğini ve kendi yüzüğünü de hâlen canlı bir hatıra olarak sakladığını belirtir. Akabinde kuzeydeki birliklerle bağlantılarının kesildiğini ve Medine’de muhasara altında kaldıklarını, bu sırada Paşa’nın cephane, erzak vb. teçhizatı muhafaza etmek üzere kendisini buradaki askerin başına amir olarak verdiğini kaydeden müellif, 1700 sayfadan oluştuğunu söylediği *Hicaz’ı Nasıl Kaybettik?* isimli eserini Harem bölgesinde geçirdiği bu dönemde kaleme aldığını kaydederek

son derece kıymetli bir bilgiyi de paylaşmış olur. Zeynelâbidin Bey'in aktardığı bilgilere göre bu eserden bazı parçalar, *Tercümân-ı Hakikat* ve *Tevhîd-i Efşkâr* gazetelerinde de neşredilmiştir.

Bu pasajlardan sonra müellif, düşükleri güç vaziyeti sitemkâr bir dille anlatmaya başlar. Etraflarının İngiliz kuvvetleri tarafından çevrildiğinden, erzak yoksunluğu dolayısıyla ziraat bölükleri oluşturmak durumunda kaldıklarından söz eder. Bu esnada teslim olup müdafaayı sonlandırmaları emriyle merkezden gönderilen heyetlere karşı Fahreddin Paşa'nın son derece sert bir tutum benimsediğini, onları Medine hududundan geri çevirdiğini ve son nefesine kadar müdafaayı kararlılıkla sürdüreceğine dair beyanını aktarır. Buradaki kayda göre Paşa'nın elindeki son plan, emrinde bulunan sadık birlikleri Necid Kıt'asıyla buluşturup Bağdat üzerinden Anadolu'ya geçmek, hemen ardından teşkilatlanarak düşmanı arkadan vurmaktır. Bunun bir ön hazırlığı olarak ilgili kıt'anın konuşlandığı mıntıkanın coğrafi, askeri, içtimai vs. ahvali hakkında istihbarat toplamak üzere Arapça bilen zabitanadan bir heyet oluşturulduğunu ve kendisinin de bu grupta yer aldığını yazan Zeynelâbidin Bey, Vehhâbîlik mezhebinin kurucusu olan Muhammed bin Abdülvehhâb'ın biraderi Süleyman bin Abdülvehhâb tarafından ilgili mezhebin görüşlerini ihtiva edecek tarzda kaleme alınan; reddiye yazmak üzere Ahmed Cevdet Paşa'nın ve dahi Osmanlı Devleti'nin peşinde olduğu kitabın müellif tarafından kaleme alınan yegâne nüshasını Necid Sultanı Muhammed bin er-Reşid'in, kendisine bizzat hediye ettiğini kaydeder. Eseri tetkik etmek üzere talep eden İlahiyat Fakültesi müderrisler meclisine bu nüshayı ilettiğini ve azalar tarafından takdir edildiğini ifade eden Zeynelâbidin Bey, Vehhâbîlik üzerine kendi yazdığı eserin (*Mezheb-i Vehhâbî*¹⁰) de bu tecrübeye dayandığını sözlerine ekler.

Hicaz'da düşmana karşı sergiledikleri sıkı direnişe rağmen Mondros Mukavelesi (16/25 md.) ile ayrıca Şerif Hüseyin'in İngilizlerle hazırladığı teslim şartları (1/21 md.) doğrultusunda Kuvve-i Seferiyye denilen birliklerinin teslimine mecbur edildiğini, Fahreddin Paşa'nın yerine fırkanın kumandasını Miralay Necib Paşa'nın devrildiğini ve hep birlikte önce Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a, daha sonra onun marifetiyle İngilizlere teslim edildiklerini aktaran müellif, "Anavatanınıza

10 Adı geçen eserin yazma nüshası şurada kayıtlıdır: Ispartalı Zeynelâbidin, *Vehhâbî Mezhebi: Dinî Hayat Nokta-i Nazarından* (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, 2495-373). Ayrıca Zeynelâbidin Bey'in yine aynı konu etrafında, Misbâh İbnü Ahmed Şıklavî Beyrutî tarafından kaleme alınan *ed-Delîlü'l-Kâfi fi'r-Reddi 'ale'l-Vehhâbî* isimli eseri *Vehhâbî Mezhebine Reddiye* adıyla Türkçeye tercüme ettiğini, şu katalog çalışmasından hareketle öğreniyoruz: Ersen Ersoy, "Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde Bulunan El Yazmalarının Dökümü", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22 (2019), 805. Biri telif, diğeri tercüme olan bu iki eser; Zeynelâbidin Bey'in –aynı zamanda ilgili mezhebin neşet ettiği coğrafyayı tecrübe etmiş bir kimse olarak– konuyu mesele edindiğini göstermektedir.

gönderileceksiniz” vaadiyle kandırılıp Mısır-Kahire’deki Turra Karargâhı’na sevk edilerek tel örgüler arasına hapsedildiklerini söyler. Burada, önceki yanlışlarından ötürü pişmanlık duyup İngilizlerden intikam almak isteyen hamiyetperver Mısırlıların Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üzerinden kendileriyle irtibat kurduğunu, gizlice harekete geçecekleri bir anda aralarındaki bir casus tarafından gammazlanarak İskenderiye Seyd-i Beşîr Karargâhı’na nakledildiklerini, bu karargâhta bir mektep açıp öğrenci yetiştirerek Harbiye Nezareti’nce takdir edildiklerini ifade eden müellif, dil bilen arkadaşlarıyla birlikte yabancı mecmualardan tercüme yoluyla *Kafes* adında bir dergi çıkardıklarını belirtir. Versay Muahedesi’nin ardından ilk olarak Almanların, daha sonra da Türklerin terhis edildiğini, bu esnada kendilerinin de esaretten sonra anayurda döndüklerini yazar.

İstanbul’a geldiğinde Boğaziçi, Marmara ve Adalar sahillerinin İtilaf devletlerince zaptedildiğine, düşman topraklarının saraya çevrildiğine, işgal güçlerinin süngüleriyle sokakları arşınladıklarına büyük bir teessürle tanık olan Zeynelâbidin Bey, bu esnada Ankara Taşhan’da çıkarılan *Sebilürreşâd* mecmuasına müstear isimle yazdığı yazıların kendisi için yegâne teselli teşkil ettiğini belirtir. Bu sırada bir şahıs tarafından jurnal edilerek Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye azaları tarafından sıkı bir sorguya tabi tutulduğunu ifade eden müellif, burada Genç Hristiyanlar Cemiyeti’ne intisap ederek tanassur ettiği (Hristiyan olduğu) ithamıyla karşılaşması üzerine heyete olup bitenleri bir bir anlattığını –burada açıkça dillendirmemiş olsa da hafiyelik icabı bu işi üstlendiği anlaşılıyor–, bunun ardından Dârü’l-Hikme azalarının hüsnütevccüh göstererek kendisine yeşil kadife ciltli bir *Buhârî-i Şerîf* nüshası hediye ettiğini kaydeder. Tanassur ithamı kendisine epey ağır gelmiş olacak ki, *BK*’nın ilgili sayfasına düştüğü bir dipnotta bu duruma şu cümlelerle isyan eder:

Ömr-i azîzini ulûm ve fûnûn-ı İslâmiye namına ifna, en kıymetli demlerini tevhid uğrunda çürütsün, dilinde Kur’ân, göğsünde iman, elinde kılıç, i’lâ-yı kelimetullâh için sell-i seyf ederek susuz, ıssız, yeşil topraksız çölleri tevhid namına kana sulasın, sonra dönsün –*el-iyâzu billâh*– tanassur etsin; bunu hangi mantık kabul ve hangi akıl alır?! *Elhamdulillâhi meni’t-tebe’a’l-hüdâ*.

Soruşturma için getirildiği Dârü’l-Hikme’den böyle müspet bir intibayla ayrılmış olmasına rağmen yine buranın başkâtibi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın meşhur hatibi, Yüzelliliklerden Kanbur Hafız İsmail tarafından İngilizlere ihbar edilerek hakkında Malta’ya sürgün kararının çıkarıldığını, bu durumdan Mustafa Sabri Efendi’nin teşkil ettiği Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın umumi kâtibi Kemal Bey tarafından haberdar edildiğini söyleyen Zeynelâbidin Bey, bu yaşadıklarının ardından Dârü’l-Hikme, meşihat, ders vekâleti, fetvahane vb. müesseselerin menfi şahsiyetlerle dolduğundan yakınarak bir gece gizlice İstanbul’u terk edip Bulgaristan’a firar eder. Burada neşir faaliyetlerine devam ederek *Sadâ-yı İrşâd*

(Şumnu Terakki Matbaası, 1338/1919-20) isimli bir eser neşreder. Gittiği bölgede Kuvâ-yı Milliye aleyhine propaganda yapan birtakım zevatla karşılaştığını, onlara karşı söz ve kalem yoluyla mücadele ettiğini ve Razgrad'da çıkarılan *Deliorman* gazetesinin, bu hizmetlerini takdir eden bazı haberler yaptığını, ilgili nüshaların elinde bulunduğunu belirterek nakleder. Hatta bir dipnot düşerek tarih kaydıyla beraber söz konusu haberlerden bir pasajı olduğu gibi aktarır. Ayrıca Şumnu'da ateşli bir miting konuşması yaptığını,¹¹ yine bölgede bulunan ve Mimar Sinan eseri olan Koca Yusuf Paşa Camii'nde verdiği "Nusret-i İlâhiye ve Zafer" konulu vaazının büyük infial uyandırdığını, bu hitabe ile Avrupa gazeteleri ile *Deliorman*, *Çiftçi* gazetelerinde resimleriyle beraber haber yapıldığını yazar. Basın üzerinden bu gelişmelerin etrafa yayılmasıyla birlikte hedef hâline gelmeye başladığından, önce Adakale'ye, sonra Avusturya-Macaristan'a, oradan da Almanya'ya geçip bir müddet sonra Bulgaristan'a geri döner. Memleketten ayrı düştüğü bu dönemde vatan özlemi de kendisinde ciddi baş gösteren ve bu hâletiruhiye içerisinde *Yurt Bilgisi: Vatan Sevgisi* gibi bir eser kaleme alan, hatta "Vatan Mersiyeleri" başlıklı karamsar bir şiiri de satırlarına taşıyan müellif, birkaç yıllık aradan sonra, Varna'dan bindiği Ferdinand vapuruyla İstanbul'a döner. Kavaklar mevkiine geldiklerinde Boğaz'ın her iki tarafını allı yeşilli bayraklarla donatılmış gören Zeynelâbidin Bey, tam da o gün Mudanya Mukavelesi'nin imza edildiğini (11 Ekim 1922) ve Refet Paşa'yı (Bele) başlar üzerinde karşılayanlar arasına katılarak kurtuluş bayramına yettiğini ifade eder. Ancak bu sevinç, gitmeden evvel ikamet ettiği Bayezid Medresesi'nin bir odasında bıraktığı ve bir kısmı aile yadigârı olan nadir eserlerden müteşekkil zengin kütüphanesinin talebelere yağma ettirilmiş olmasının getirdiği üzüntü ile de burulmuş bir vaziyettedir.¹²

11 Zeynelâbidin Bey, Şumnu mitinginde Türkiye aleyhtarı Rum ve Ermenilerin, ajans ve gazetelerde Mustafa Kemal'in öldüğüne dair çıkardıkları asparagas haberleri tekzip ettiğini; ayrıca bu güruhların zannettiğinin aksine, Milli Mücadele hareketinin Mustafa Kemal'in şahsıyla daim ve kaim olmayıp münbit ve mahsuldar Türk topraklarının nice kahramanlar meydana getirmek kudretinde olduğunu binlerce halk huzurunda haykırdığını ifade ediyor.

12 Bu hadisenin müsebbibinin İskipli Âtîf Efendi (ö. 1926) olduğunu söyleyen ve İstanbul'a vardığında kendisini şikâyet etme üzere ilgili mercilere başvurduğunu belirten Zeynelâbidin Bey, Makam-ı Meşihat Dairesi tarafından davet edilip burada kendi hocalarının, kayıp kitap ve eşyalarının bulunması için gereken yollara başvuracakları teminiyle beraber bu yola tevessül etmemesini, aksi hâlde hocalık haklarını kendisine helal etmeyeceklerini söylediklerini kaydediyor. Bu vesileyle müellifin hocalarından birkaçının isimlerini de öğrenme fırsatı buluyoruz, ki bunlar; hitabet ve mev'iza hocası Bergamalı Cevdet Molla, ilm-i kelim hocası ve Afyon mebusu Mehmed Kâmil Efendi (Miras) ile hadis-i şerif hocası Şehrî Damadî Receb Efendi'dir. Zeynelâbidin Bey, kitaplarından bir kısmının bulunup kendisine iade edildiğini, bir kısmına sahaflarda tesadüf edip kendi kitaplarını yine kendi parasıyla satın aldığını, diğer bir kısmına ise hiçbir surette ulaşamadığını teessürle beyan ediyor.

İstanbul'a dönüşünün ardından Beyazıt-Süleymaniye arasında bulunan ve Şeyhülislam Hayri Efendi (ö. 1921) tarafından tesis edilen Medresetü'l-İrşâd'da yeniden başlayan derslere talebe ve murahhas vasfıyla katıldığını söyleyen Zeynelâbidin Bey, bir yandan da *Sebilürreşâd* mecmuasında abone memuru olarak çalıştığını¹³ ve bu vesileyle maişetini tedarik ettiğini ifade eder. Tam bu sıralarda Trakya'nın kurtuluş bayramına gazeteci sıfatıyla katılıp Hayrabolu meydanında toplanan kalabalık halkı galeyana getiren bir nutuk irad ettiğini de sözlerine ilave eder.

Fotoğraf 4. Zeynelâbidin Bey'in *Dini ve Edebî Hasbihâller* (1927) adlı eserinde yer alan resmi. *Bürde* tercümesinde müellif, Hicaz'da başlayıp sonrasında memuriyetine mâni olacak derecede şiddetlenen göz rahatsızlığının İstanbul'da, Haydarpaşa ve St. Joseph hastanelerinde geçirdiği operasyonlarla iyileştiğini yazıyor. Resme dikkatlice bakıldığında sol gözünde bu rahatsızlık eseri bir farklılık olduğu anlaşılıyor.

Bir zaman sonra Medresetü'l-İrşâd'dan ruûs ve Dârülfünun İlahiyat Fakültesi'nden de diplomasını alan müellif, vefat eden üstün başarılı ve çok yakın dostlarından

13 Zeynelâbidin Bey'in *Sebilürreşâd*'in mahiyeti hakkında bilgiler verip mecmua için abonelik çalışması yürüttüğü, tespit ettiğimiz pullu ve adına kayıtlı bir ilan yazısından da anlaşılıyor. Öte yandan *Sebilürreşâd*'ın 1924 tarihli iki sayısında İspartalı Zeynelâbidin Efendi'nin mecmuayla bir ilgisinin olmadığına dair düşülen ikaz notları, –şayet aynı kişiden bahsediliyorsa– buradaki beyanlarla çalışmakta olup, söz konusu notların hangi sebeple (şahsi, siyasi anlaşmazlık vs.) kaydedilmiş olduğu merak konusudur. Bk. *Sebilürreşâd Mecmuası*, proje yürütücüsü ve ed. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2021), 24/52, 270.

birkaçı¹⁴ hakkında kısa bilgiler nakleder. *BK*'nın bundan sonraki sayfalarında Zeynelâbidin Bey'in sorunlu bulunduğu bazı içtimai meselelere dair düşüncelerini okuruz. Bunlar daha ziyade, kendisini geliştiren ilim-irfan sahiplerinin çektiği sıkıntılar, diplomaların işe yaramaz bir koleksiyona dönüşmesi, niteliksiz kimselerin gayrimeşru yollarla üstün makamlara getirilmesi gibi meselelerle ilgilidir. Kendisi de söz konusu derterden mustarip bir kimse olduğundan, bu pasajlarda müellifin kaleminin sivrildiği görülür.

Bu meselelerin ardından İstanbul'daki içtimai faaliyetlerine değinen Zeynelâbidin Bey, memleketi Isparta'dan tahsil için İstanbul'a gelip burada ilgisiz, desteksiz, fakr u zaruret içerisinde kalan yardıma muhtaç talebeler için bir müessese kurulmasına öncülük ettiğinden söz eder. "Barla Muavenet Yurdu" ismiyle kurdukları bu müessese, İstanbul'da tekstil işleriyle meşgul (yağlıkçı, gömlekçi) Barlalı esnafın destekleriyle faaliyete geçtiğinden dolayı bu ismi almıştır. Bunun dışında yine Isparta ve civarından payitahta gelip burada çeşitli mekteplere¹⁵ yazılan kız ve erkek talebelerin kayıt-kabul işlemlerinden, ikmale kalan derslerinin müzakeresine, lüzumu hâlinde barınma ve yiyecek-içecek ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar birçok konuda kendilerine yardımcı olduğu yüzlerce talebesi olduğunu kaydeden müellif, adı geçen kurumun nizamnamesinden¹⁶ bazı pasajları dipnot şeklinde paylaşır.

BK'nın sıradaki başlığı, Zeynelâbidin Bey'in matbuat hayatıyla ilgilidir. Yirmi senelik bu tecrübesi boyunca *Sırâtümüstakîm/Sebîlürreşâd*, *Mahfil*, *Harb Malulleri*, *Çiçek*, *Zümürdüiankâ* mecmuaları ile *Tercümân-ı Hakikat*, *Vakit*, *İkdam*, *Son Posta*, *Tevhîd-i Efkar*, Balıkesir'de çıkan *Karesi*, *Zafer-i Millî*, Bulgaristan'daki *Çiftçi*, *Ahali*, *Deliorman*, İzmir'de çıkan *Yeni Asır*, *Ahenk* gazetelerinde tefrika ya da müstakil olarak yazılarının yayımlandığını ifade eden müellif, bunların basılı nüshalarını koleksiyon hâlinde dosyalayıp sakladığını kaydeder. Bundan sonra büyük bir itinayla topladığı şahsi kütüphanesi hakkında da bilgi veren Zeynelâbidin Bey, kitaplarının bir taşınma esnasında kamyonla yedi seferde ancak taşınabildiğini yazar. Hatta kitap meraklıları ve şahsi kütüphane sahipleri hakkında anket/röportaj tarzında haber yapan bazı gazetecilerin (*Cumhuriyet*) onu sayfalarına taşıdıklarından da söz eder. Bu kütüphanesinin muntazam bir fihristini çıkaramadığından da esefle yakını.

14 Bunlar; Bursalı Tayyip, Konyalı Abdülkadir ve Afyonlu Raşid şeklinde andığı ahablarıdır.

15 Mesela; Sanatlar Mektebi, İmalât-i Harbiye, Gedikli Sıhhiye Mektebi, Kâbile ve Hasta Bakıcı Mektebi, Kadastro ve Tapu, Eczacı ve Dişçi Mektebi, Adliye Meslek Mektebi gibi.

16 Bu nizamnamenin basılı tam metni için bk. *İstanbul Barla Muavenet Yurdu Nizâmname-i Esâsisi*, tsh. Ispartalı Zeynelâbidin (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, r. 1341 [m. 1925]).

Matbuat ve kütüphane mevzuunun da sona ermesiyle birlikte Zeynelâbidin Bey, bünyesinde çeşitli kademelerde faaliyet gösterdiği cemiyetler hakkında da bilgi verir. Bu hizmetlerini; Medâris ve Mekâtib-i Âliye Birliği kuruculuğu, Dârü'l-Hilâfeti'l- Aliyye Talebe-i Ulûm Cemiyeti neşriyat şube şefliği, Medresetü'l-İrşâd Vâiziye kısmı Murahhaslığı, Dârülfünun Talebe Cemiyeti azalığı, Barla Muavenet Cemiyeti kuruculuğu ve fahri kâtib-i umûmîliği şeklinde sıralar ve bu sorumluluklarına dair resmî evrakların elinde olduğunu belirtir.

Sıradaki başlık, Zeynelâbidin Bey'in siyaset karşısındaki duruşunu yansıtan, fırkalar ve fırkacılık hakkındaki görüşlerine dairdir. Kendini bildiğinden bu yana İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf, Mutedil Hürriyet ve İtilaf, İ'lâ-yı Vatan, Cumhuriyet Terakkiperver, Serbest fırkalarını bildiğini ve aktif siyaset için bazılarından bizzat davet de aldığını, ancak fıtratı gereği bu teklifleri geri çevirdiğini, nitekim particilik hayatında izzet-i nefsi zedeleyecek bir nice münasebetler bulunduğunu, âlim kimliğinin de tesiriyle bu tür dalkavukluklara yanaşamayacağını belirtir. Bununla beraber, memlekete hizmet edecek bir fırkayı takdir, aksini ise takbih edeceğini ifade ederek sağduyulu ve mesafeli bir çizgide durduğunu vurgulamak ister. İdeal bir fırkacılığın nasıl yürütülmesi gerektiğine dair düşüncelerini paylaşarak bu mevzuyu da geçer.

Şimdiye kadarki bölümde geçen birkaç nutkundan da anlaşılacağı üzere Zeynelâbidin Bey'in bir diğer hususiyeti vaiz ve hatipliğidir. *BK*'da buna da müstakil bir yer ayıran müellif; İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne, Balıkesir, Eskişehir, Afyon, Tokat ve en son da Ankara camilerinde, merkezinden nahiye ve köylerine varıncaya kadar sayısız cemaate vaaz ve hutbeler irad ettiğini, ayrıca bu mev'izaları *Öğütler Külliyyatı* adı altında neşrettiğini kaydeder.¹⁷ Bu meyanda hükûmet mercilerinden asla herhangi bir tahsisat almadığını, yalnızca kendi çalışmalarından elde ettiği gelirle geçimini sürdürdüğünü de özellikle belirtir.

17 “İslam Öğütleri Külliyyatı” dizi adıyla yayımlanan *Türkçe Mev'izalarım: Leyle-i Celile-i Kadr* (İzmir: İspartalı Hafız Ali Matbaası, 1928) isimli eseri, müellifin burada bahsettiği mesaisinin bir ürünü olmalı.

Fotoğraf 5. Zeynelâbidin Bey'in, *Vesikalarım* (1932) ve daha sonradan *Tercümeihal* (1946) isimli eserlerinde yer alan resmi. *Vesikalarım*; onun çeşitli il müftülüklerince halka vaaza izinli olduğunu bildirir resmî belgelerden ve kendisinin belediye, emniyet gibi resmî dairelere ibraz ettiği evraklardan müteşekkil bir mini albüm görünümündedir.

Ancak bütün bu çabalarına rağmen Diyanet teşkilatı tarafından, hakkında ileri sürülen ve herhangi bir hükme bağlanmadığı hâlde esaslı addedilen bazı ithamlarla bu faaliyetlerinden tecrit edildiğini dile getiren Zeynelâbidin Bey, yedi yıllık bir dönem zarfında ağzına ve azmine zincir vurulduğunu, kendisi bu süre boyunca kütüphanesine kapanıp tetebbu, tetkik, telif ve tercüme ile meşgul olduğunu ve bu vesileyle kırktan fazla müstakil kitap, yüzlerce beyit, kıta, kaside, hikâye vs. ile pek çok makale kaleme aldığını, bunlardan bir kısmının neşredilip diğer bir kısmının vaktini beklediğini ifade eder. Metnin sonuna yaklaşırken içinde bulunduğu ahvalin geride bıraktığı hayal kırıklığı, ümitsizlik ve sitemkâr dil ise kendini daha da belirginleştirir ki, bunun belki daha müessir bir başka numunesini de *Hadika-i Semeretü'l-Fuâd*'ın mukaddimesinde okuruz.

Zeynelâbidin Bey, *BK*'daki son başlığında kabiliyet ve zevklerinden söz eder. Edebiyat, tarih, coğrafya, seyahat, felsefe, tasavvuf ve şer'î ilimlerde vukufiyeti olduğunu, bütün yönleriyle eğitimcilik mesleğine muttali olup hitabet konusunda

başarılı olduğunu belirten müellif, telif ve tercüme işlerinden büyük zevk duyduğunu; sosyoloji, teoloji ve panteizmin ruh ve dimağındaki boşluğu doldurduğunu, ayrıca gönül ehliyle sohbet etmekten de büyük bir keyif aldığını belirterek bu kısmı da sonlandırır.

BK'nın bundan sonraki sayfasında, ulemeden Ahmed Mikdat Efendi'nin (ö, 1939) Zeynelâbidin Bey hakkında 9 Eylül 1939 tarihinde Ankara Seyran Bağlarında kaleme aldığı belirtilen “Bir Tahassüs” başlıklı sekiz kıtalık bir manzumesi yer almaktadır. Bunun ardındansa Zeynelâbidin Bey; ilki bastırdığı, ikincisi ise basılmak üzere hazırladığı eserlerden müteşekkil bütün müellefatını takdim eder.¹⁸ Eserleri dolayısıyla burada belirtmemiz gereken önemli bir husus, onun ciddi bir araştırmacı ve velut bir müellif olarak, yukarıda aktardığımız yetenek ve çeşitli ilgi alanları dâhilinde pek çok eser vücuda getirmiş bir şahsiyet olduğudur. *TH*'de –muhtemelen Isparta'dan vekil adayı olduğundan olacak– “Şimdiye kadar memlekete karşı en büyük eserim” şeklinde bahsettiği 2 ciltlik *Isparta Tarihi*'nden¹⁹ başka, kanaatimizce onun en kritik eseri bugün elde olmayan ve bizzat kendisinin 1700 sayfadan oluştuğunu belirttiği *Hicaz'ı Nasıl Kaybettik?* isimli tarih-hatırat türünde kaleme aldığı metnidir. Yine *Devhatü'l-Meşâyih Zeyli, Şeyhülislam Tarihi, Cumhuriyet'te Şer'îye Vekilleri: Diyanet Reisleri* gibi, isimleri dikkat çeken biyografik ve monografik tarzda eserlerini de konuyla ilgilenecek araştırmacılar için bir kenara özellikle kaydetmek gerekir. Ayrıca *Gramofon ve Kur'an ve İbadet*,²⁰

18 Bu iki liste, çalışmamızın ekinde *BK*'da verilen aynı nizam üzere verilecektir.

19 “Kablelmilad kurulan bu belde, sinesinde krallar, hükümdarlar barındırmış ve en son Osmanlılar devrinde dokuz şeyhülislam, beş sadrazam çıkarmış, kadiaskerler, kibar-ı müderrisîn, şair, kâtip, Huzur hocaları ve ulema yetiştirmiş bir belde olduğunu bütün tafsilatıyla iki büyük ciltte toplamaklıgım...” (s. 7, imlaya bazı müdahalelerle) Müellifin, *TH*'nin sonunda “Talimat ve Tavsiyelerim” başlığı altında yer verdiği maddelerde bu eserini bir seçim vaadi olarak takdim etmesini de ayrıca not düşmeliyiz.

20 Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Heyeti azalarından ve *BK*'da da Zeynelâbidin Bey'in bir başka vesileyle zatından söz ettiği Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'nin (1887-1951) 1931 yılında kaleme aldığı *Kur'an-ı Kerim ve Gramofon* isimli risalesi, konunun o devrin canlı bir tartışması olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda hangi meselelerin tartışıldığını görmek için ilgili esere müracaat edilebilir. Bk. Aksekili Ahmed Hamdi, “Kur'an-ı Kerim ve Gramofon”, notlarla yay. haz. Halit Ünal, *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 6/1 (2013), 69-80.

Diş Doldurmak ve Kaplamak Doğru mu?,²¹ *Sigorta*²² gibi o dönemde tartışılan/ tartışılmaya başlanan fıkhi meselelere dair yazdığı eserlerin de onun müellefatı içerisindeki ilgi çekici ve aktüel bir alana işaret ettiğini dikkatlere sunmak gerekir. Bunun dışında, yukarıda kendi beyanından da okuduğumuz üzere, şiirle de meşgul olduğu anlaşılan Zeynelâbidin Bey’in, basılmamış eserleri listesindeki *Mecmûa-i Eş’âr: Divan* kaydı, onun, manzumelerini nizami bir şekilde topladığını ve nazımla da ciddi alakadar olduğunu göstermektedir. Kendisi ayrıca *Safahat* üslubuna benzer bir tarzda yazdığı²³ *Sadâ-yı İrşâd* gibi hemen tamamı manzum bir eser de kaleme almış, ayrıca nesirlerinde Farsça ve Türkçe beyitlerden iktibasta bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Başta da belirttiğimiz gibi, Zeynelâbidin Bey’in şahsiyeti ve faaliyetleri hakkında oldukça önemli bilgiler içeren *BK* ve *HT* gibi kıymetli otobiyografik metinlerinden başka, kendisiyle ilgili bilgiler oldukça kısıtlı görünüyor. 1308 (1890-91) doğumlu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, *BK*’yı 50 yaşı dolaylarında, *HT*’yi ise 55’inden sonra hazırladığı anlaşılıyor. *BK*’daki bir pasajında, “Şimdiki hâlde Ankara’da bulunuyorum” demesi, *HT*’de de aynı şekilde Ankara’da bulunduğu dair bir iması, onun bilebildiğimiz son ikamet yerinin başkent olduğunu ortaya koymaktadır. Serencamı hakkında ilave edebileceğimiz harici bir kayıt ise onun 1940 yılında “iyi hâlden dolayı” vaizlik yapmasına izin verildiği, ancak sonraki yıllarda “menfi ruhlu, hükûmet ve rejim aleyhtarı olmaktan”, rejim ve inkılaplar aleyhine söz söyleyip Arapça yazılı kitap bulundurmaktan dolayı vaizliğine tekrar

21 Aynı devri idrak eden İslam âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursî’nin (1878-1960), tefsir-kelam alanında kaleme aldığı Risaleleri arasında müstakil olarak izah ettiği belki de tek fıkhi (fûrûa dair) bahsin dışı kaplama meselesine dair olması, bu tartışmanın o dönemde ilgi çektiğini düşündürüyor. İlgili mektup için bk. Bediüzzaman Said Nursî, *Barla Lahikası* (İstanbul: rnk Neşriyat, 2011), 277.

22 Sigorta meselesinin de aynı şekilde devrin önde gelen tartışmalı fıkhi gündemlerinden biri olduğunu görüyoruz. Merkezî bir isim olarak Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin (1869-1954) konuya dair müstakil değerlendirmelerde bulunduğunu bu meyanda hatırlayabiliriz. Bk. Şeyhülislam Mustafa Sabri, *İslâm’da Münakaşaya Hedef Olan Mes’eleler*, sad. Osman Nuri Gürsoy (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1976), 132-145.

23 Hatta eserin son kısmında Mehmed Âkif’in “Dua” başlıklı manzumesine de yer veren şairin bu iktibasını satırlarına taşıyan Fevziye Abdullah Tansel (1912-1988), Âkif’i “yüreği sızlayan, kalbi kanayan yegâne İslam şairi” olarak niteleyen Zeynelâbidin Bey’i İslam birliği (ittihâd-ı İslâm) mefkûresine bağlı bir şahsiyet olarak takdim ediyor ki görebildiğimiz kadarıyla bu tavsif son derece isabetlidir. Bk. Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy: Hayatı ve Eserleri*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2021), 193.

son verildiğine dair emniyet kayıtlarıdır.²⁴ Burada sıralanan ithamlar, onun söz konusu dönemin “kronik endişe ve uygulamaları”ndan nasibini aldığını gösterir gibidir.²⁵ Bundan sonra onun hayatındaki önemli bir merhale ise 1946 tarihli *TH* metninden gördüğümüz üzere kendisinin, memleketi Isparta’dan bağımsız (müstakil) milletvekili adayı oluşudur. Bu metnin ikinci kısmında, ulusal ve uluslararası bilgiler eşliğinde öne çıkardığı bağımsız vekil adaylığının, onun yukarıda bahsettiğimiz aktif siyasetten içtinap etme düsturuna belki de en yakın yönelişi temsil ettiği düşünülebilir ki eserin son kısmında seçim beyannamesi mahiyetinde naklettiği 19 maddelik liste de onun parti ve particiliğe yanaşmadan hizmet etme arzusunu ve bu esnada özgürlükçü ve mütedeyyin/muhafazakâr şahsiyetini gözler önüne sermektedir. Öte yandan söz konusu adaylığa rağmen 46 seçimleri sonucunda Isparta’dan çıkan milletvekilleri arasında kendisinin yer alamadığını görüyoruz.²⁶

Bürde tercümesinin mukaddimesinde, kendisiyle izdivaç niyetinde olduğu bir kızcağızın vefat edişine dair yer verdiği hüznü bir anekdotun dışında, hayat hikâyesinde evlilik ve aile hayatına dair herhangi bir kayıt olmayışı ve yine mezkûr mukaddimedede mülga Bayezid Medresesi’nde faaliyet gösteren Dârülfünun Talebe Yurdu 17 numarada mukim olduğunu belirtip son iki otobiyografik metninde bu konuda daha başka bir temasta bulunmayışı, kendisinin bekâr bir hayat sürdüğünü düşündürmektedir. Şahsiyetini aydınlatmak üzere kaleme aldığı *BK* gibi kritik ve ünik bir metnin satın alma yoluyla el değiştirmiş olması da bunu kısmen teyit etmektedir. Basılmaya hazırladığı gayrimatbu metinlerinin kahir ekseriyetinin görebildiğimiz kadarıyla kütüphane kayıtlarında yer almıyor oluşu ve herhangi bir çalışmada da gündeme getirilmeyişinin, dolayısıyla şahsiyetinin kısmen meçhul kalışının önemli bir sebebi de bu olmalıdır.

Zeynelâbidin Bey’in vefat tarihi ve mezar yerini de şimdilik bilemiyoruz, ancak *BK*’nın biricik nüshasının 18 Temmuz 1960 tarihinde merhum Eygi’nin satın

24 Bk. Ali Dikici, “Millî Şef Dönemi İç Güvenlik Anlayışı ve Türk Polisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 27/80 (2011), 428. *TH*’de “Kilci” olarak belirtilen soyadı, burada “Gülcü” olarak aktarılmışsa da Galatasaray Lisesi muallimi olduğuna dair kayıt, bahsedilen zatın kendisi olduğunu gösteriyor.

25 *BK*’da belirttiği, “Bu zamanda en büyük kabahat Müslümanlık, ondan da beteri Müslümanlığı iyi bilmek” cümlesi, bu bağlamda onun manidar bir kaydı olarak değerlendirilebilir.

26 Bk. Nermin Zahide Aydın, “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti’nin Mücadelesi: Isparta Örneği (1946-1950)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 69 (2021), 161. Makalenin yine aynı yerinde köylü seçmenlere baskı yapıldığına ve Demokrat Partili yetkililerin olayın üzerine gitmesinin ardından sorumluların bilahare tutuklandığına dair aktarılan bilgi, devrin atmosferini yansıtan dikkat çekici bir gelişme olarak yorumlanabilir.

almasıyla el değiştirmiş olması, kendisinin bu tarihten önce vefat ettiği şeklinde yorumlanabilir.²⁷

Resim 1. Zeynelâbidin Bey'in şahıs mührü
(*Türkçe Mev'izalarım: Leyle-i Celîle-i Kadr -Başlangıç-*)

Kasîde-i Bürde Tercümesi: *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd*

Zeynelâbidin Bey'in basılmış çalışmaları arasında yer alan *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd*, sahabeden Kâ'b b. Züheyr'in, Hz. Peygamber'den af dilemek amacıyla kendisine sunduğu ve *Kasîde-i Bürde* veya *Kasîde-i Bânet Su'âd* isimleriyle tanınan ünlü manzumesinin Türkçe mensur bir tercümesidir. Unvanı “Gönül Meyvesinin Bahçesi” anlamına gelen eser, 1928 yılında İstanbul'da, Ahmed Kâmil ve Şeriki Matbaası'nda basılmış olup toplamda 56 sayfadan müteşekkildir. *BK*'nın son kısmında verilen “Basılmış Eserlerim” listesinde belirtildiğine göre bu tercüme, bir defa basılmış olup 6000 nüsha adediyle piyasaya sürülmüştür.²⁸ İç ve dış kapakta eser ismi, “Meşhûr-ı Âfâk-ı Cihân Olan *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd Kasîde-i Bânet Su'âd*” biçiminde verilmiş olup, eser sahibi Zeynelâbidin Bey, mütercim ve muharrir sıfatıyla beraber “İstanbul Dârülfünunu İlahiyat Fakültesi mezunu, Galatasaray Lisesi sabık muallimlerinden” şeklinde takdim edilmiştir. “Başlangıç” unvanlı 6 sayfalık bir ön sözde eserini İzmir'de bulunduğu bir sırada dindaşları için yeni bir Ramazan hediyesi takdim etmek niyetiyle hazırladığını belirten mütercim, bundan sonra türlü bahtsızlıklarla dolu serencamını hissî ve hazin bir dille ifade

27 Zeynelâbidin Bey hakkında; eserlerinin çokluğu ve yaşadığı döneme olan kritik tanıklığı dolayısıyla gerek ilmi ve edebî açıdan gerekse –dış kaynaklarla da destekli olarak– biyografisinin geliştirilmesi hususunda daha tafsilatlı araştırmalar yapılması gerektiği düşüncesindeyiz. Onun basılmamış eserlerinden bugün oldukça cüzi bir kısmı kütüphane kataloglarında görünmektedir. Bu eserler bir şekilde keşfedilip ortaya çıkarılırsa müellif hakkında daha bütüncül bir çerçevenin ortaya konabileceği muhakkaktır.

28 Zeynelâbidin Bey, bu kaydı düştüğü sırada eserin hiç mevcudu kalmadığı bilgisini veriyor.

etmiş olmakla, tercüme edeceği manzumenin şairi olan Hz. Kâ'b ile bir bağlantı kurarak rahmet ve mağfiret ikliminden medet umar gibidir.

Mezkûr ön sözde Isparta'daki evlerinin yangında kül oluşu, Cihan Harbi sırasında açılan cephelere kendisi ve kardeşlerinin asker olarak gönderilişi, yine memleketinde meydana gelen büyük depremde ailesinden dokuz yakını kaybedişi, Çanakkale cephesinde vurulup gazi oluşu, evleneceği kızın vefat edişi, gözlerinin ağır bir hastalıkla görmez oluşu, Hicaz cephesinde çektikleri sıkıntılar, Medine müdafaasının akamete uğrayışı, Mısır'da esir edilişleri, İstanbul'un işgaline şahit oluşu, Bulgaristan'a kaçıp gurbette kalışı gibi başına gelen türlü musibetleri sıralayan Zeynelâbidin Bey, esasında daha mufassal bir şerh ve tercümeyle niyetlendiğini, ancak tam o sırada gözlerindeki rahatsızlığın şiddetini artırması dolayısıyla bu şekilde icmalî bir tercümeyle iktifa ettiğini dile getirir. Eserin bu özelliği, tercüme kısmından hemen önceki geçiş sayfasında verilen, "Eâzım-ı ashâb-ı kirâmdan Kâ'b ibni Züheyr hazretlerinin *Bânet Suâd* kasidesinin icmâlen tercümesi" ifadesiyle daha da görünür kılınmıştır. Yine de Zeynelâbidin Bey'in söz konusu kaside etrafındaki mesaisi bununla sınırlı olmayıp kendisinin *BK*'da verdiği basılmamış çalışmalarının sıralandığı listede *Kasîde-i Bürde ve Bür'eler* şeklinde kaydettiği bir eser daha mevcuttur, ancak bu çalışmanın akıbeti meçhul görünmektedir.

Başlangıç bölümünün ardından mütercim, "Kasîde-i Bürde-i Şerîf veya Bânet Su'âd" başlığı altında evvela ilgili manzumenin niçin ve nasıl ortaya çıktığını içeren Bürde hadisesini anlatır. Bu anlatım, söz konusu hadiseyi ele alan İslam tarihleri ve belagat eserlerinde yer verilen anlatımla paralellik arz eder. Bununla beraber mütercimin edebiyat tarihine ve diğer bazı meselelere dair, bir kısmı metin içinde, bir kısmı dipnotlar hâlinde verdiği teknik izahlar, okur açısından bu anlatıma daha zenginleştirici ve öğretici bir mahiyet kazandırır. Peygamberimizin şaire hırkasını (*bürde*) hediye ettiği kısma gelindiğinde manzumenin *Kasîde-i Bürde* olarak adlandırılışı meselesini hatırlatarak, sözü aynı isimle anılan bir diğer manzume olan İmam Bûsiri'nin (ö. 695/1296 ?) şiirine getiren Zeynelâbidin Bey, bu ikinci esere *Kasîde-i Bür'e*, yani *Kasîde-i Şifâ* dendiğini belirterek isimlendirme meselesindeki kanaatini de göstermiş olur.

Daha sonra şaire armağan edilen hırkanın akıbeti hakkında da bilgiler veren mütercim, burada tarihçiler tarafından ele alınan birkaç farklı rivayeti nakleder. Bunlardan biri de hırkanın I. Selim devrinde (1512-1520) Emânât-ı Mukaddese ile beraber Osmanlı Devleti'ne intikal ettiğine dair rivayettir. Zeynelâbidin Bey bu vesileyle Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen Mukaddes Emanetler hakkında da müstakil olarak ayrıntılı bilgiler vermeye başlar. Burada bir atıfta bulunmasa da

Eyüb Sabri Paşa'nın (ö. 1308/1890) *Mir 'âtü'l-Haremeyn* isimli eserinden²⁹ hareketle naklettiği anlaşılan 34 maddelik bir liste hâlinde sıraladığı bu kutsal eşyaların ardından yine sarayda bulunan ve bir vesileyle kaydettiği,³⁰ padişahlara ait giysi, silah ve sair edevatlar ile bazı diplomatik hediyelere dair notlarını da buradaki kompozisyonuna dâhil eder. Eşyaların sergilendiği mekânlar ve bu mekânların müze tertibince hazırlanma süreçlerine dair de satır aralarında bilgilerin yer aldığı bu bölüm, Topkapı Sarayı'nın erken Cumhuriyet devri kurumsal tarihçesi açısından da ilk elden bilgiler veren önemli bir kaynak metin durumundadır.

Bu ilave bilgilerin ardından kasidenin tercümesine geçen Zeynelâbidin Bey, çok kısa bir mukaddimede, Kâ'b bin Zühre'ın, işlediği kabahatin ardından sunduğu bu kaside ile aldığı büyük ihsana tekrar temas ederek ilk beyte geçer. Her beytin evvela Arapça aslını vererek³¹ hemen ardından bunun kısa mensur bir tercümesine yer veren mütercim, bu şekilde toplamda 57 beyti ele alsa da –pek de müeddep bir içeriği olmadığından ötürü– bazı nüsha ve şerhlerde yer verilmeyen 3. beytin yalnızca aslını verip tercümesini es geçeri. 42 ve 43. beyitlerin tercümesi ise anlam bütünlüğünü dağıtmamak adına müstakil olarak değil birlikte verilmiştir ki bu birlikteliği bazı şarihlerin (Süyûtî, İsmâüddin vs.) metinlerinde de görmekteyiz. Tercüme-yi mümkün olabildiğince kısa tutmaya çalışan ve gerekmedikçe *tefsiri* yönteme başvurmayan mütercim –konu içeriğinin de etkisiyle– rahîl/yolculuk bölümünde yalın, nesib ve medih kısımlarında ise daha müzeyyen ve edebî bir dil tercih eder. Kendisi bu esnada serbest diyebileceğimiz bazı takdirlerde bulunmuşsa da, bunların, tercüme geleneğinin tanıdığı “makul serbestiyet” sınırlarına taşmadığını söyleyebiliriz. Dizgi kaynaklı bazı harf problemlerinin, matbu eserin teknik bir kusuru olduğu bilgisini burada zikredebiliriz.

29 Bk. Eyüb Sabri Paşa, *Mir 'âtü'l-Haremeyn*, haz. Ömer Fâruk Can - F. Zehra Can (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 2/841-844.

30 Bu vesileyi ve ilgili kısımların esere dâhil edilmesi mevzuunu Zeynelâbidin Bey şu cümlelerle izah ediyor: “Bir aralık Isparta eşrafından Bekirzâde Hacı Ali Efendi bir ay ticaret için İstanbul'a geldikte, Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmeyi arzu ve kendisine refakat etmemi istedikte bi'l-karîha hem ziyaret hem de not almıştım. Şu vesile-i hasene ile te'yîd-i hâtıra olsun diye şu kitaba bi'l-münâsebe ilaveyi vecibe telakki eyledim.”

31 Zeynelâbidin Bey, tercüme edeceği *Bürde* kasidesinin aslının, Bayezid Kütüphanesi Umumi Müdürü ve Dârülfünun belagat ve Arap edebiyatı tarihi eski müderrisi İsmâil Sâib Efendi'nin (Sencer, ö. 1940) tashihinden geçtiğini belirten bir kayda yer vererek tercümesine başlıyor. Bu kayıt, eserin ilmi kıymetini artıran bir not olduğu kadar, mütercimin münasebet kurduğu önemli bir şahsı daha görmemize imkân tanınması dolayısıyla ayrıca değerlidir. Mütercim, eserin basımı sırasında Dârülfünun'daki ilgili kürsüde Alman müsteşriki Mösyö Reşer'in (Oskar Rescher, ö. 1972) bulunduğunu da not düşüyor.

Eserde tercüme kısmının ardından kasidenin Arabî tam metni yer almakta olup bu ise Hattat Halim Bey (Özyazıcı, ö. 1964) tarafından yazılmıştır. Zeynelâbidin Bey, manzumenin ardından kendisine teşekkür sadedinde şu cümlelere yer verir:

Zekâ ve irfanının her an meftûn-ı kemâlâtı olduğum genç ve kıymettar hattatlarımızdan, *Kasîde-i Bânet Su'âd*'ın muharrer nesh-i Arabîsi Halim Bey'in dest-i hattı olup bütün muasır hattatlarımız arasında teferrüd etmiş olduğuna delîl-i bâhir, meslektaşlarının kendisine vermiş oldukları payedir ki "Küçük Râkım" unvanıyla benâmdır. Kasîde-i mübârekeyi yazmak zahmetini ihtiyarından dolayı teşekkürât-ı kalbimi sunar ve yeni harflerimizde dahi akranına fâikiyetle nâil-i emel olmasını Allah'tan dilerim.

Resim 2. Hadika-i Semeretü'l-Fuâd'ın ahirinde, *Kasîde-i Bürde*'nin

Halim Bey'in hatt-ı destinden çıkan tam metni (ilk iki sayfa)

Zeynelâbidin Bey'in bu eserinde, daha evvel kasideyi Türkçe olarak şerh veya tercüme eden zevattan yalnızca Eyüb Sabri Paşa'nın *Azîzü'l-Âsâr* (1291/1874) isimli eserine bir atıf bulunmakta olup, bu ise söz konusu şerhin, yine Kâ'b b. Züheyr'in inşad ettiği *Ensârîyye* kasidesinden bazı beyitleri ihtiva ediyor olması gibi nispeten tali bir mesele dolayısıyladır.

Metin

Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd

Kasîde-i Bânet Suâd

Başlangıç

Bânet Suâd kasîde-i şerîfesini mufasssalaran tercüme ve şerh ve o şekilde tab'ını teemmül eylemiştim. Vâ-esefâ ki bu defa gözlerime ârız olan marazın şiddet-i ızdırâbı ve sair maddi sebeblerin terâkümüyle muhtasaran ve icmalen tab'ına teşebbüs eyledim. Çünkü bu sene de Ramazân-ı Şerîf'i İzmir'de geçirmek niyetinde olduğumdan ol babdaki talimatnamenin 9'uncu maddesi mucibince mev'iza îradı tamamen İlahiyat Fakültesi mezunlarına munhasır olmakla dindaşlarıma yeni bir Ramazan hediyesi takdim etmeği düşündüm. İşte bu eser meydana geldi. Kitabın vâki kusuru nefsim, zevki temiz vicdanlara aittir.

Hayat bazı kimseleri gayet mültefit kabul eder. Beni ise daha dünyaya geldiğim dakikadan itibaren abus bir çehre ile karşıladı. Bir İran şairinin dediği gibi,

درین دنیا کسی بی غم نباشد
اگر باشد بنی آدم نباشد³²

(3) diye feryat etmiştir. Türk târih-i edebiyatında bir mevki-i mu'tenâ ihraz eylemiş olan Ziya Paşa merhum, tercibendinde,

Âsûde olam dersin eğer gelme cihâna

Meydâna düşen kurtulamaz seng-i kazâdan

diye feryat etmemiş midir?...

Hayata sâfiyet-i kalb ve insanlarda âlî hislerin varlığına inanarak atıldıkça acı tecrübeler maruz kaldım... Daha sinn-i sabâvetimde iken, yirmi küsür sene evvel Isparta'da "Kerim Paşa Hanı" yangınında hânümânımızı yakıp kül etti. Bunu müteakib Yemen hadisesi, İtalya harbi, Balkan muharebeleri dolayısıyla ağabeylerim asker olarak, kimine bedel-i nakdî, bazısına bedel-i şahsî ile iştirak ederek zavallı pederimizin kaddi büküldü.

32 "Bu dünyada dertsiz kedsiz kimse yok, şayet dertsiz biri varsa o âdemoğlu değildir."

Bu da yetmiyormuş gibi Harb-i Umûmî zuhuruyla ben de ihtiyat zabiti sıfatıyla dâhil olduğum hâlde bir haneden üç kardeş asker olduk. Pek biçare kalan ebeveynimizin boyunca yetiştirdiği evladlarının saadetini görmek müyesser olmadı. Biraderlerimin birisi Kafkaslarda, diğeri Galiçya'da, ben ise Çanakkale melhame-i kübrâsında düşmanla çarpışmakta iken memleketimiz Isparta-Burdur ve havâlisinde vukua gelen hareket-i arzda dokuz can kurban vermiş olduğumuzu bana, aldığım beş kurşun yarasının tedavisinden sonra haber verdiler. (4)

Bu miyanda bir annenin ve babanın kızı olan refika-i hayat namzedim, mevhum saâdet-i hayâlîm olan bir felekzedenin dahi çeşm-i nergislerine kara toprak benim dîde-i tahassürüme kanlı yaşlar doldurdu. Daha var. Çanakkale'nin ma'reke-i cidâlerinden ayrıldıktan sonra sözde kurtulduk! Asâ-yı İslâm'ı şakk ile beyne'l-müslimîn sefk-i dimâya sebebiyet veren Hicaz kral-ı sâbıkı Şerif Hüseyin'in isyanı üzerine te'dibine alayımız memur edilip susuz, ıssız, yeşil topraksız çöllere düştük. İşte bugün nurlu dünyayı zulmet gösteren gözlerimdeki hastalık Hicaz yadigâridir.

Mondros Mukavelenamesi'nin 16'ncı maddesi mucebince; "Kuvâ-yı mahsûre (Hicaz ve Yemen), en yakın düvel-i İ'tilâfiyeye terk ü teslîm-i silâh eyleyecektir." Binaenaleyh aylarca aç kalıp dişimizden tırnağımızdan artırdığımız erzakımız daha birçok zaman idaremize kâfi ve silahımız elde iken kaz sürüsü gibi terk ü teslîm-i silâh ederek Mısır'a esîren gittik. Ana vatana kavuştuğumuzda dahi yurdumuzun baştan başa kan ve ateşten kefenle gömülmek istenildiğine ve milletini satan düşman topları altında titreyip hakanla damâd-ı saltanata şahid olduk.

O zaman gözlerimdeki hastalıktan Haydarpaşa Hastahanesi'nde Kaymakam Abdi ve muavini İzzet³³ Beyler tarafından tedavi edildim. Fakat tamamıyla maraz-ı mel'undan kurtulmak mümkün olmadı. (5)

Vâ-hayfâ ki Anadolu'ya geçebilmek çarelerinin de mesdud olduğunu görerek Bulgaristan'a geçtim. Vaktiyle ecdadımın at suladığı Tuna sahillerinde iki kere esir bir vaziyette Türk olduğuma utanarak ağladım, utanmayarak çocuklar gibi ağladım. Yeryüzünde bir Türk kalsak fikr-i hâkimiyeti fertlere ve milletlere aşılama için azmetmiş bir milletin evladı olduğumu bilâpervâ her yerde haykırdım. Beni yalancı çıkarmayan Allah'a çok şükürler ederim.

Yurdun kurtuluş bayramına vakit fevt etmeksizin sabırsızlıkla koşup geldim. Artık bunca gözyaşlarıyla istikbale hak ve hâkimiyet fidanları yetiştirmek ve irfân-ı memleket için nâcizî bir amele gibi çalışmak üzere bakıyye-i tahsîlimi itmam ve ikmal için bi'l-imtihan Şeyhülislam Hayri Bey merhumun tesis eylemiş olduğu mülgâ Medresetü'l-İrşâd'a dâhil oldum. İstihsâl-i ruûsumu iki ay kalmış iken

33 İzzet Bey, el'ân zmir - Beyler Sokağı'nda göz mütehassısıllığı yapmaktadır.

mezkûr müessesenin dahi sakfı göçerek enkazı altında kaldım. Tarihin çiğnediği yolun üzerine tesadûf ettiğimden ezildim.

Son hamle olarak İlahiyat Fakültesi'ni ikmal eylemiş şu suretle müstehlikler arasından müstahsıllar sırasına geçtim derken az kaldı sa'y-i belîğimin kurbanı oluyordum, bu bin kocadan arka kalan fertûde dünyaya az kaldı büsbütün gözlerimi yumuyordum. Elemim artarak ruhumda ye'se kapı açılmıştı. Bu hâlimi bana daha evvel birisi söylese idi çılgınca çalışıp ömrümü heba etmezdim diye birçok (6) geceler ağladım. Üç ay gece ile gündüzümü bilmedim. En son, tabîb-i lebîb, sanatında mahir ve mütehassıs, İsevî-sîret, Muhammedî-meşreb, Sen Jozef Hastahanesi göz doktoru Mösyö Emil Tahinci cenabları imdadıma yetişerek çeşm-yâbımı tenvir eyledi.

Ramazân-ı Şerîf'in takarrubu dolayısıyla ben de şu hâl-i pür-melâl içinde nâcizî hediye mi takdim ile kesb-i şeref eyler, kâri ve kârielerimin hakkımda teveccühlerini dilerim. Şu suretle ye's-i elîmi, acı ve feci hayat içerisinde vakitlerim geçiyor demektir. Hiçbir dakikam yoktur ki ızdırab-âver olmasın. Zaten serâpâ bir kitâb-ı müellim olan hayatımın her sahifesi bir kitâbe-i seng-i mezârdır, hazin olmakla beraber belki de daha çok fecidir.³⁴ Onun için şu eser-i nâcizimle dûnuna kanaat ettiğim kifâfı bulamamaklığımdan mütevellid ye'sle ashâb-ı yûsr ü sehânın hamiyetine müracaate ve tahririne muvaffak olduğum diğer âsârın gün görmesine vesile olur diye tasdîa karar verdim. İnşallah tecelli edecek lutf-ı Cenâb-ı Hak'la işbu deyni millet ve memleketimize hidemât-ı meşkûre muvaffakiyetimle ödeyeceğim.

Ve minallâhi't-tevfik.

İstanbul Dârülfunun Talebe Yurdu
Mülgâ Bayezid Medresesi 17'de Mukim
İspartalı Zeynelâbidin

34 Maatteessüf gözlerim şimdilik vazîfe-i resmiye ifasına mâni...

Kasîde-i Bürde-i Şerîf veya Bânet Suâd

Bânet Suâd kasîde-i şerîfesi öyle mübarek bir kasîde-i latîfedir ki; nazm eden şair, huzûr-ı pür-nûr-ı lâmi‘u’n-nûr-ı Seyyidü’l-enâmda okurken Peygamber’in kalb-i şerîf-i risâlet-penâhîleri titreyip heyecana gelerek sırtındaki cihan-kıymet Hırka-i Saâdetlerini çıkarıp şaire giydirmekle kadr, şeref ve meziyetlerini artırarak Kâ‘b’ın kâ‘bını yükseltmişlerdir.

Kasîde-i şerîfeyi vücuda getiren kibâr-ı sahâbe-i kirâmdan Kâ‘b ibni Zühêyr hazretleridir ve sebep-i tertîbleri de şöyledir:

Kâ‘b ibni Zühêyr’in Büceyr isminde bir biraderi var idi. Bu iki birader bûleğâ-yı Arab’tan Zühêyr bin Ebî Sülmâ³⁵ (8) namındaki pek meşhur şairin oğullarıdır. Mamafih bunlar da babaları gibi kıymetli ve kudretli şuaradan idiler. Hele Kâ‘b pek ateşli ve kuvvetli, tanınmış bir şair idi. Mekke-i Mükerrreme feth olunduktan oradan savuşanlar arasında Kâ‘b ile Büceyr de vardı.

Bu iki kardeş koyun ve develerini otlata otlata gezmekte iken Medîne-i Münêvvere civarında kâin Ebrakü’l-Azzâf ismindeki mahalle geldiklerinde intişar etmekte olan İslâmlık, esasen urûk (9) ve a‘sablarına dokunmakta olduğundan büyük biraderi bulunan Büceyr, küçük biraderi olan Kâ‘b’a dedi ki; “Ey benim sevgili kardeşim, sen burada koyunların başında kal, ben gideyim, şu iddiâ-yı nübüvvet eden Muhammed’i göreyim, sözlerini kulağımla dinleyeyim ve hâl

35 Bu zat, Muallakât-ı Seb‘a ashâbının derece itibarıyla üçüncüsüdür. Yani, İslâm’dan evvel yüksekliğinden dolayı şiirleri Kâ‘be-i Muazzama’ya asılanlara Muallakât-ı Seb‘a ashâbı, şiirlerine de yalnız Muallakât denir. Kur‘ân’ın nüzulünden sonra yükseklikleri kalmadığından Kâ‘be’den indirilmiştir. Zühêyr, Necid’in namlı ve şanlı şuarasından ve muammerinden idi. Muammerin; yüz yirmi sene ve daha ziyade yaş yaşamış olanlara deniliyor. İşte Zühêyr yüz yirmi sene yaşamıştır. Zühêyr, uluvvücenab ve ahlâk-ı fâzıla sahibi, vakur, halim, müteverri, deryâ-dil bir zat imiş. Zühêyr, Hazret-i Peygamber’in bi‘set senelerinden bir sene sonra sulu ve otlu bir yer olan Yesrib ile Batha arasında, Büceyr ve Kâ‘b adındaki iki evlatlarıyla koyun ve develerini gütmekte iken vefat etti. Oğulları yine kendi hayvanlarına çobanlıkla taayyüş ederlerdi. Zühêyr, sinn-i şeyhûhetinin hitama yaklaştığı anlarda bir gece bir rüya görür. Bu rüyada bir adam gelerek tutup kaldırır, o derece yükseltir ki fezâ-yı nâmütenâhî içinde pek yüksek bir yere kadar götürüp sonra salıverir. Zühêyr o yüksek mevkiden yere düşer. Zühêyr bâlin-i ihtizârında bu rüyayı oğlu Kâ‘b’a nakleder ve ilaveten der ki; “Benden sonra ilahi ve semavi bir haberin geleceğine şübhe etmiyorum, eğer gelirse ona iman etmeye müsâraat ediniz.” Zühêyr, bütün şatrı cahiliyeye kesb-i rüchân ve teferruk eden üç şairin birisidir. Onun için kavim ve kabilesi nezdinde bir mevki-i mahsûs ihraz edip mal ve serveti vâsi mikyasta terakki ve şiir ve edeb, Zühêyr’in her tarafını ihata etmişti.

ve şanını yakînen anlayayım ki bakalım neyle iddia ve isbat ediyor, buralarını güzelce tahkik ederek anlayıp dinleyip geleyim” dedikte Kâ'b, “*Neam yâ seyyidi, lebbeyk, el-emru fevka re's*”, yani “Peki ağabeyciğim, emriniz baş üzerine” deyip çok geçmeden ayrıldılar. Kâ'b hayvanların yanında kaldı. Büceyr ise hemen yola girip birkaç gün sonra Medîne-i Münevvere'de Seyyidü'l-kevneyn, Resûlü's-sekaleyn Hazret-i Muhammed'in (a.s.m.) yanına geldi. Meclise dâhil olup kelâm-ı Nebevî'yi işitti. Meftun, lâl ü ebkem ve hayran olarak bütün varlığı sarsıldı, kuvveti kırıldı, hemen İslâm ile müşerref oldu. Kâ'b ise karındaşı Büceyr'in gelmesi için sabırsızlanıyor, gözünü yollardan ayırmıyordu. Bu esnada karındaşı Büceyr'in İslâm olduğunu işitti ve pek çok canı sıkılarak kardeşi Büceyr'e takdir ve tevbih yollu şu beyitleri yazıp gönderdi:

أَلَا أُنَبِّئُكَ بِمَا كُنْتَ تَفْعَلُ
فَهَلْ لَكَ فِيمَا قُلْتَ وَحِكْمٌ هَلْ لَكَ

(10) “Kimdir o, bu mektubumu karındaşım Büceyr'e götürüp de ona diye ki; ‘Yazık sana yazık! Sen kendi isteğinle mi iman getirdin?’”

سَقَاكَ بِهَا الْمَأْمُونُ كَأَسَا رُؤْيَا
فَأَنْتَ هَكَذَا الْمَأْمُونُ مِنْهَا وَعَلَا

“Yoksa Me'mûn (bundan maksat Hazret-i Peygamber'dir³⁶) badeler vaad eylediğinden bulunduğu yolu bırakıp ona tabiiyet eyledin. Ne buldun, ne gördün ki dinini terk eyledin!”

فَقَارَقْتُ أَسْبَابَ الْهُدَى وَاتَّبَعْتُهُ
عَلَى أَيْ شَيْءٍ وَيَبْ غَيْرِكَ دَلَا

Kâ'b kendi zu'muna göre sevk-i kelâmı deva edip biraderine kemâl-i şiddet ve telehhüfle diyor ki:

36 Hazret-i Fahr-i Kâinat Efendimize Kureyş arasında *Me'mûn* ve *Emîn* derlerdi. Kâ'b burada vasf-ı mezkûru tarz suretiyle kullanmıştır. *Emîn* denilmesinin sebebi, hayât-ı risâletlerinde asla kizb sadır olmamasıdır. Ta çocukluklarında iken halk arasında dava ve nizâları âdilâne hal ve fasl eylediğinden “*Muhammedü'l-Emîn*” diye tanınmıştır. İslâm dini tarihinde bildirildiği vechile İslâmlığın ilanından evvel, yani daha Hazret-i Muhammed'in çocukluğunda Kâ'be-i Muazzama'daki “*Hacerü'l-Esved*” yerinden kopmuş, yuvarlanmış, bunu yerine koymak için dört büyük kabile arasında siz koyacaksınız, biz koyacağız diye nizâ çıkarak dört taraftan kılıçlar çekilmiş, kan dökülmesine bir şey kalmamışken içlerinden birisi “hakem” usulüne tabi olmayı tavsiyede bulunuyor ve bu dört büyük kabile, hakem olarak Hazret-i Muhammed'i kabul ve hükmüne razı olacaklarını ittifak ediyorlar. Hazret-i Muhammed bir kilim getiriyor, “*Hacerü'l-Esved*”i yuvarlayıp bu kilimin dört ucundan dört kabilenin reislerine tutturup yerine koyduruyor. Şu çâre-i hal ile kanlı bir melhame-i kübrânın önünü alıyor. İşte bu vak'adan sonra “*Muhammed Emîn*” tesmiye olunuyor.

(11) “Me’mûn’a ittiba ederek yolunu şaşırmışlarla beraber oldun, işte onlar gibi sen de dereke-i hevl-nâke atıldın! Muhammed seni nereye götürüyor biliyor musun?”

عَلَى مَذْهَبٍ لَمْ تُلَفِ أَمَّا وَلَا أَبَا
عَلَيْهِ وَلَمْ تَعْرِفْ عَلَيْهِ أَحَا لَكَا

Yine kendi mucib olarak diyor ki; “Seni bir dîn-i acîbe kardeşin Kâ‘b’ı gördün ve buldun.”³⁷

فَإِنْ أَنْتَ لَمْ تَفْعَلْ فَلَسْتُ بِأَسْفِ
وَلَا قَائِلٍ إِمَّا عَثَرْتَ لَعَا لَكَا

“Eğer sen benim nush u pendimi kabul ederek eski dinine dönmezsen senin hâline acımam ve yanmam ve bir vartaya dûçâr olursa sana selamete dua da etmem.”

Büceyr bu edebiyatı aldıktâ götürüp meclis-i huzûr-ı Peygamberî’de okudu. Hazret-i Ketîbe-i mürselîn aleyhi salavâtü’l-Muîn, Kâ‘b’ın بِهَا الْمَأْمُونُ cümlesini dinledikte kelâm-ı mu‘ciz-nizâmıyla وَاللَّهِ الْمَأْمُونُ, yani “Ben vallâhi Emîn’im” dedikten sonra 38 irâde-i hikmet-âdesiyle Kâ‘b’ın katl ve telef edilmesini emr ü ferman buyurdular.

Kâ‘b³⁹, biraderi Büceyr hakkında İslâm’ı kabulünden münfail (12) olarak söylediği bu hicviyede yalnız Benî Akdes Efendimizi değil, daha ileri giderek rûh-ı İslâm’ı incitmiş olduğundan Peygamber Efendimiz nefis-i nefis-i âlilerinden sarf-ı nazar İslâm’ı sıyaneten Kâ‘b’ın⁴⁰ katlini tecviz eyledi. Mahza maslahat-ı âmme için Kâ‘b’ın demi heder edilerek bulunduğu yerde katl ve idamına emr ü ferman-ı Ahmedî şeref-sâdır olmuştu. Büceyr, Kâ‘b’ın bir mevt-i mutlak karşısında bulunduğunu idrak edince kardeşlik kanı oynadı. Derhâl şâir-i mâhir, biraderi Kâ‘b’a şu manzumeyi yazıp gizlice gönderdi:

مَنْ مُبْلَغٌ كَعْبًا فَهَلْ لَكَ فِي الْتِي
تَلَوْمُ عَلَيْهَا بَاطِلًا وَهِيَ أَحْزَمُ

“Kimdir o kimse ki kardeşim Kâ‘b’a sözlerimi tebliğ ede ve diye ki; ‘Ey Kâ‘b! Senin kötülediğin kelime-i şehâdet, âlihe-i müteaddideye olmayıp yalnız zât-ı ehadiyedir. O kelime-i şehâdet, rüşd ve rü’yet hususunda pek çok belîğdir; o dâire-i muhît-i irşâd-ı İslâm’a dâhil olanlar hazm ve rü’yet ile hareket etmiş olurlar. Müteaddide ilah addolunan Lât ve Uzzâ denilen putlara tapmayı terk et, sapmış

37 [Cümlede muhtemelen dizgi kaynaklı bir düşüklük mevcut.]

38 Hadis-i şerîfin Türkçesi: “Hanginiz Kâ‘b ibni Züheyr’e rast gelirse öldürsün, demi hederdir.”

39 [Metinde sehven Züheyr olarak.]

40 [Metinde sehven Züheyr olarak.]

olduğın keleş yoldan Allah'ın (13) birliğine iman et de dünyada katlden, ahirette Allah'ın azabından kurtulmaya yol varken kurtulup iki cihanda selamet bul!"

لَدَى يَوْمٍ لَا يَنْجُو وَلَيْسَ بِمُقَلَّتٍ
مِنَ النَّاسِ إِلَّا طَاهِرُ الْقَلْبِ مُسْلِمٌ

“İyi bil ki ahiret gününde mü'min, muvahhid ve kalbi temiz olanlardan başkasına kurtuluş ve selamet yoktur.”

فَدِينٌ زَهْنٌ وَهُوَ لَا شَيْءَ دِينُهُ
وَدِينُ أَبِي سُلْمَى عَلَى مُحَرَّمٍ

“Ben kible-i ehadiyete yüzümü döndürdüm. Cihanın hâlıkı olan bir Allah'a rabt-ı kalb edip iman eyledim. Artık Zühre ve Sülmâ'nın din denilecek yeri olmayan dinleri bana haramdır.”

Bu edebiyatın alt tarafına da Kâ'b'a hitaben; “Ey birader! Dîn-i İslâm hakkındaki zebân-dırâzlığını Hazret-i Resûl-i Ekrem işitti ve senin demini heder etti, her nerede bulunursan katledilmeni emr ü ferman eyledi. Bundan sonra senin işin tamam ve yaşayışın yakinen hitamdır.

Halk-ı cihânı ister ise hep helâk eder
Tîğ-i kazâ çü kabza-i dest-i bendedir

Eğer nefesine ihtiyacın varsa durmayıp hemen koş gel; Hazret-i Peygamber tâib ve müstağfir olarak gelenlerin hiçbirisini reddetmiyor ve İslâm'dan evvel geçen ahvalden dolayı muaheze (14) edilmiyor. Eğerçi katlden kurtulmak ve dâreynde fevz ü necat bulmak istersen ashâb-ı kirâmdan hiçbir zata görünmeyerek, gece yürüyüp gündüz yatarak, cümle ashab sabah namazıyla mescidde meşgul oldukları bir zaman huzûr-ı pür-nûr-ı risâlete dehâletle vâki olan kusurunun affını rica ve etmiş olduğun hataya bi'l-küllîye izhâr-ı nedâmetle iltica ettiğin surette af buyuracakları mümkün ve muhakkaktır.” diye yazdı ve gizlice biraderine gönderdi.

Kâ'b mektubu alıp nasıl muhataralı bir hâlde olduğunu anlayınca dünya başına dar geldi. Evvela hayatından ümidi kesti. Biraderinin vasiyetine mutavaat ederek Medîne-i Münevvere yolunu tutup hemen yola koyuldu. İçerisine bir ateş düşüp yollarda ağlaya ağlaya kusurunun affını ricaya vesile olmak için kasîde-i şerîfeyi inşad edip Hazret-i Büceyr'in tarifi vechile Medîne-i Münevvere'ye gece dâhil oldu ki hicret-i Nebvî'nin dokuzuncu senesine tesadûf etmiştir. Kâ'b, Cüheyne kabilesinden kendisiyle muarefesi olan bir zatın hanesine indi. Bazıları, bu zat, Ali bin Ebî Tâlib *kerremallâhu vecchê* idi demiştir. Bu zat Kâ'b'ı alıp mescid-i şerîfe götürdü. Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz sabah namazında ve ashâb-ı

kirâm dahi ale'l-umûm mescid-i saâdette hazır ve mübarek yüzleri ashâb-ı kirâma çevrilmiş mihrâbü'n-Nebî'de oturmakta iken Kâ'b huzûr-ı saâdete gelip diz çöküp Hazret-i Peygamber'in elini tuttuktan sonra dedi ki: (15) “Ya Resûlallah, Kâ'b ibni Züheyr tâib ve müslim olarak istîman için huzûr-ı saâdetine gelmek ister. Getirsem kabul eder misin?” Resûl-i Ekrem “Evet” buyurdu. Kâ'b derhâl, “Kâ'b ibni Züheyr benim!” dedi.

Peygamber Efendimiz, “O sözlerin kâili olan Kâ'b⁴¹ mı?” buyurduktan sonra Sıddîk-ı Ekber'e dönüp şiiri okumasını emretti. Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk, سَقَاكَ رَوِيَّةٌ diye beyti sonuna doğru okuduktan Kâ'b “Ben böyle demedim, ben رَوِيَّةٌ بِكَاسٍ بَكَرٍ سَقَاكَ أَبُو dedim” suretinde i'tizar ile hatasından rücu ederek af ve emân-ı Muhammedî'ye dehâlet eyledi.

Arzuhâlim sanadır gayrı penâhım yoktur
Mücrimim mürtekebim cürm ü günâhım çoktur

neşidesi üzere, “Gerek öldür gerek reddeyle gitmem âsitânından” müfadinı işrab eyledi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz yine أَنَا الْمَأْمُونُ وَاللَّهِ buyurdu. Bu esnada idi ki Ensâr'dan biri bulunduğu yerden sıçrayıp Kâ'b'ın üzerine yürüyerek, “Ya Resûlallah, bana ruhsat ver, şu Allah düşmanının boynunu vurayım” dedikte Peygamber Efendimiz, “İlişme ona! O bize tâib ve müslim olarak gelmiştir.” cevabıyla o kimseyi men buyurdu. O vakit Kâ'b, nazmetmiş olduğu kasidesini kemâl-i hüzn ile (16) huzûr-ı Nebevî'de okumaya başladı. İşte bu esnada Hazret-i Kâ'b, merhûn-ı hükm-i ezeli olan tecelliyata mebni birçok zamanlar şu suretle nûr-ı feyyâz-ı Ahmedî etrafında hâiz-i vâlih olarak devreyledikten sonra şeref-i İslâm'la vâye-dâr-ı feyz-i saâdet olmuş ve meşhûr-ı âfâk-ı cihân olan *Kasîde-i Bürde-i şerîfeyi* nazm u inşad eylemişti.

بَآنَتْ سَعَادُ قَلْبِي الْيَوْمَ مَتَّبُولٌ⁴²
مَتَّبِعٌ إِنْهَا لَمْ يُفِدْ مَكْبُولٌ

Türkçesi: Hazret-i Kâ'b, kasidesine gazel-serâlıkla başlayıp diyor ki:

“Suâd'ım benden uzaklaşıp gitti, bunun için çaresiz gönlüm ayrılık yarasıyla hâlim perişan ve derdim büyüktür. O gönlüm ayrılık kim ma'sûkasının izinde viran taran ve azad kabul etmez bir esîr-i aşk u garâmdır.”

Çok kere Arab şuarası, medhiyelerine veya bir şey istirhamına başlayacaklarında

41 [Metinde sehven Züheyr olarak yazılmış.]

42 Bahr-i basittendir. İcrası iki kere “müstef'ilün fâ'ilün / müstef'ilün fa'lün”dür. Yani icrası illetlere uğramıştır.

[Metinde مَتَّبُولٌ yerine مَقْبُولٌ şeklinde.]

aşk-ı mecâzî tarafından girip mahbub veya bir mahbube ittihazıyla mâcerâ-yı aşk hikâye eylerler ki buna edebiyât-ı Arab'ta “nesîb” veya “teşbîb” denir. Burada Kâ'b, Fahr-i Âlem Efendimiz hazretlerinin şân-ı âlîlerine layık olmayan zebân-dırâzlık eylediği, kusurunun affını istirhâmen ve i'tizâren, mahbubesi olan Suâd'a son derece aşk ve sevdası bulunduğunu ve onun ayrılığı esnasında kardeşi Büceyr'in dahi susuz, ıssız, yeşil topraksız (17) çöllerde kendisini tek ve تنها bırakıp gittiği ve iki ayrılığın bir araya geldiği sırada mahbubem olan Suâd benden ayrılmasıyla kalbim yaralı, vücudum hasta, hâlbuki ben onun hayalinde ve verâ-i hayretinde esir oldum, benim fidyemi verip âzad dahi etmemişti, bundan dolayı Mecnun misali *ما كنت أدركه را قلم نیست* mantûkunca bir hezeyan edip etmediğimi bilmem, eğerçi böyle bir kabahat işlemiş isem mazurum ve aff-ı Nebvîlerini dilerim demektir. Hazret-i Kâ'b, elli yedi ve bazı nüshalarda elli dokuz beyit olan bu kasidesinin otuz yedinci beytin sonuna kadar gazeline devam etmiş ve otuz sekizinci beyitten elli ikinci beytin evveline dek on dört beyitte Resûl-i Ekrem'i medheylemiş olduğu görülmekte ve son yedi beyitte de tetimme ve hatime olmak üzere Muhâcirîn-i sahâbeyi medh ü sitâyîşe gark etmiştir.⁴³

Nâzım hazretleri medh ü senâ-yı Peygamberî'ye şu suretle niyaz ve isti'tâf ile başlıyor: (18)

أُنَبِّئُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْ عَذَنِي
وَالْعَفْوَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ⁴⁴

Beytin Türkçesi: Resûlullah'n bana hiddetlenip benim katlim ile ferman buyurmuş olduğu bana haber verildi. Ben bilir bilmez işlemiş olduğum isyanımın o mürüvvet kâmi hazretin nezdinde af ve âtîfete ümidvârdım.

Medhin nihayeti olan,

43 Kîbel-i âlî-i Nebviyeden, “N’olaydı ashâb-ı Ensâr’ı da hayır ile yad edeydin, zira onlar takdire layık ve sezâ-vârdır” buyrulmuş olduğundan, hasebî’l-irâde, evsâf-ı müşârun-ileyhi bildiren 31 beyti havi bir kasîde-i belîga inşad eyledikleri mervidir ki edebiyât-ı mezkûrenin tam olarak matbuuna tesadûf olunamadı. Yalnız Eyüb Sabri Paşa merhumun *Azîzü’l-Âsâr*’ında yedi beyit dercolumuş.

44 Bu beyitte “مَأْمُولٌ” kelimesine gelince, kân-ı vefâ vü ma’den-i afv u atâ, “قُلْ يَا ابْنِي، وَالْعَفْوَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ” suretinde tashih buyurdu ki bu, hırka-i şerîfe ihsanından bin kere daha âlî ve incedir. Hatîb-i minber-i risâlet efendimiz erbâb-ı fesâhat ü belâgatı takdîrât-ı mâlânihâyesine mazhar eylemiş iken devr-i sâbıkta ise bu mübarek hırka, kemâ fi’l-evvel ziyaret edilir, hem de en güzide muharripler, edibler, şairler, hatibler maktellere, sehpalara sevk olunurdu. Harîs-i kelâma, sihr-i beyâna bir anda hem hürmet, takdis; hem savlet, tecavüz?!...

إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيِّفٌ يُسْتَنْصَأُ بِهِ⁴⁵
 مُهْتَدٍ مِنْ سَيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٍ⁴⁶

(19) beytine gelince, Resûl-i Ekrem gayet mahzuz olarak sırtındaki hırka-i şerîfesini çıkarıp Kâ'b'a giydirdi. Ve bu ihsân-ı âlî-i Hâşimâneleriyile hem mazhar-ı kabûl olduklarına hem de kâ'blarının ulviyetine işaret buyurmuşlardı. Kâ'b da o bergüzâr-ı saâdeti alıp ömrü oldukça onun ile iftihar etti. Ve kıyamete kadar ruhu da şübhesiz şaddır.

Beytin Türkçesi: Resûl-i Ekrem kınından çıkmış parlak ve ilahi bir kılıçtır ki onunla âlem ziyalanıyor, çerâğ-ı nübüvvetten cihân-ı envâr istifade ediyor demektir.

“Bürde” hırkaya denir. Resûl-i Ekrem Bürde-i şerîfesini ihsan etmesi dolayısıyla bu kasideye Kasîde-i Bürde dahi denir. İşbu Hırka-i Şerîf-i Nebvî, belagat ve fesahat namına ihraz eylediği makâm-ı bülendi takdiren meşâhîr-i şuarâ-yı Arab'tan Kâ'b ibni Zühayr'e ihsan buyurulan hırkadır. Nitekim İmam Bûsîrî'nin *أَمِنْ تَذَكُّرٍ* nevha-i garâmıyla başlayan kasidesine “*Kasîde-i Bür'e*”, yani *Kasîde-i Şifâ* denir. Çünkü İmam Bûsîrî felç illetine uğrayıp bedeninin yarısı tutmaz olmuş. Ve etibbâ, müdâvâtından aciz kalmışlar idi. (20) Kasidesini nazmettikte Benî Zîşân Efendimizi âlem-i ma'nâda görüp kendisini yed-i mübârekleriyle meshetmesiyle derhâl şifâ-yâb oldu.

Muâviye ibni Ebî Süfyân on bin dirhem halis gümüş verip bu Bürde-i şerîfeyi Kâ'b ibni Zühayr'den almak istediye de Hazret-i Kâ'b, “Ben Resûlullah'ın hırkasında kimseyi nefsimce tercih edemem” diye onun bu teklifini reddetti. Lakin Kâ'b'ın yüz sekiz yaşında vefatında Muâviye veresesine yirmi bin dirhem gönderip o Bürde-i saâdeti onlardan almıştır. O para ile Zühayr'in techiz ve tekfini ifa edilmiştir. O Bürde-i saâdet, Benî Ümeyye hanedanına ve daha sonraları hulefâ-yı Abbâsiyeye geçiş ve Abbâsî halifeleri cülûs ve rûkûblarında kemâl-i ta'zîm ve ihtiramla iksâ edip merasim yapılmasını saltanat ittihaz etmiş olduğundan Muktedir-Billâh halifenin katlolunduğu sırada kan lekeleriyle lekelenmiş ve fitne-i Tatar beliiyesinde bütün bütün ortadan kaybolmuş olduğu mervidir. Bir diğer rivayete göre Müsta'sım-

45 *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd: Kasîde-i Bânet Suâd Türkçe Tercüme ve Şerhi* namındaki derdest-i tab' eser-i âcizîde tamamen tercüme edilerek veciz bir surette şerh ve izah olunmuş idi. Maatteessüf ve't-teessür yine şu eseri ihtisara münhasır kaldı; binaenaleyh şu sahifelerin tamamını ihataya tahammülü olmadığından kâri ve kârielerimin afvlarını niyaz ederim.

46 Nâzım *radiyallâhu anh* hazretlerinin Fahr-i Âlem *sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem* efendimiz hazretlerini seyf-i meslûle teşbih buyurdıkları, mahluku Hakk'a hadî ve hak ile batılı fasl u temyiz, kılıç ile olduğundandır.

Billâh,⁴⁷ 659 tarihinde bürde-i şerîfe giymiş ve kadîb-i⁴⁸ Nebevî'yi alıp ulema ve a'yân-ı saltanatı ile beraber Hülâgû askerlerine karşı çıkıp harbin alevlenmesine sebep olduğundan muhâlifîn-i dîn muharebeye şiddetle mukavemet edip İslâm'a galebe çaldıklarında halîfe-i müşârun-ileyhi esir eyledikleri gibi kadîble bürde-i mes'ûdu ateşledikleri rivayeti varsa da ekser müverrihîn bunu tekzip eyleyerek Osmanlı hanedanına nakleylemiş olduğunu iddia (21) etmektedirler. Diğer bir zümre-i müverrihîn, Muâviye'nin satın aldığı bürde, Benî Ümeyye hanedanının yıkıldığında kaybolduğuna zâhib ve kâil olarak Osmanlılara intikal eylemiş Türkler elindeki Bürde-i Şerîfe, Tebük vakasında Yenbu' ile Mısır arasında kâin Eyle beldesi ahalisine ihsan buyurulan bürde-i Yemânîyedir diyorlar.⁴⁹ Bu hırka-i mübârek-i Nebevî, hulefâ-yı Abbâsiyenin birincisi olan Seffâh tarafından üç bin dirheme satın alınmış olduğu, rivâyât-ı mevsûkadandır.

* * *

Topkapı Sarayı'nda mahfuz, Türklerin cihân-ı İslâm'a karşı fahretmekte haklı oldukları Emânât-ı Mukaddese, teberrüken dercolumuştur. 912 târîh-i hicriyesinden Haremeyn-i muhteremeyn hâkimi olan Şerif Seyyid Berekât'ın oğlu Şerif Ebû Nüme⁵⁰ vedâatiyle Yavuz Selim'e gönderdiği miftâh-ı Beytullâh ile sair Osmanlı hükümdarları tarafından cem ve Hırka-i Saâdet Dairesi'nde el'ân mahfuz bulunan emânât-ı (22) celileden bazılarının kütüb-i mu'teberde manzur olan cins ve adetleri ber-vech-i zîr arz olunur:

- 1- Bir adet dendân-ı (rübâî) saâdet, yani diştir. Bu diş-i saâdet Uhud gazvesinde küffâr tarafından atılan taş ile kırılmıştır.
- 2- Kadem-i Saâdet nişanesini hamil bir hacet-i şerîf.
- 3- İki Na'leyn-i Saâdet ki bir teki zamân-ı Abdülazîz'de getirtilmiştir.
- 4- Hırka-i Saâdet
- 5- Bir seccâde-i latîf-i Peygamberî
- 6- Seccâde-i Ebû Bekir es-Sıddîk

47 [Metinde hatalı olarak Mu'tasım şeklinde.]

48 Memşûk namına, yani –ince, düz dal, çubuk– bir kamıştır.

49 Hırka-i Nebevî iki olup biri Şâmî, diğeri Yemânîdir. Yekdiğerinden tefrik için birisine Hırka-i Şerîf, diğeri de Hırka-i Saâdet denilir ki bunlar da fâtih-i cihân, İslâm'ın kurretül'-aynı olan Türklerin elinde olup Hırka-i Şerîf unvân-ı mübeccelini taşıyan Fatih civarında şanına layık bir tarzda inşa edilmiş olan câmi-i şerîfte mahfuz; Hırka-i Saâdet ise Topkapı Sarayı'nda dâire-i muhteşeme ve müzeyyenesindedir.

50 [Metinde sehven Nuhayy şeklinde.]

- 7- Sancak-ı Şerîf-i ihtivâ-yı Cenâb-ı Risâlet-penâhî
- 8- Bir seyf-i Nebî kabzası
- 9- Bir kavs-i Peygamberî
- 10- İki adet asâ-yı şerîf, birisi Şuayb aleyhisselâm'ındır.
- 11- Hazret-i Nûh aleyhisselâm'ın tenceresi
- 12- Hazret-i İbrâhim aleyhisselâm'ın kazanı
- 13- Hazret-i Yûsuf aleyhisselâm'ın kamîs/gömleği
- 14- Hazret-i Dâvud aleyhisselâm'ın seyf/kılıcı
- 15- Seyyidü'ş-şühedâ Hazret-i Hüseyin'in gömleği
- 16- Hazret-i Fâtîma'nın gömleği (23)
- 17- Çehâr-yâr-ı güzîn hazerâtının sancakları ve amâmeleri ve tesbihleri ve dört adet kılıçları
- 18- Aşere-i mübeşşere hazerâtının kılıçları
- 19- Altı adet kılıç kabzası
- 20- İmam Câfer-i Tayyâr'ın kılıcı
- 21- Hazret-i Hâlid ibni Zeyd'in kılıcı
- 22- Hazret-i Hubeyl bin Hasan'ın kılıcı
- 23- Hazret-i Ebû Talha'nın kılıcı
- 24- İmâmeyn hazerâtının livâları
- 25- Hazret-i Veyse'l-Karânî'nin tâcı
- 26- Kelâm-ı Kadîm, bâ-hatt-ı Osman bin Affân
- 27- Kelâm-ı Kadîm, Hazret-i İmâm Ali desthattıyla tertibi⁵¹ üzeredir, Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi'ndedir.
- 28- Mushaf-ı Şerîf, İmam Zeynelâbidin'in desthattıyla

51 Kelâm-ı Kadîm'in dört tertibi olup birisi elimizdeki tertibdeki Zeyd ibni Sâbit hazretlerinin riyâset-i aliyyelerinde devr-i Sıddîk-ı Ekber'de cem ve tertib edilmiştir. Diğerleri İbn Mes'ûd ile Übey ibn Kâ'b ve İmam Ali taraflarından tertib edilmiştir.

- 29- Beyt-i A‘zâm’ın anahtarları
- 30- Mîzâb-ı zer / Altın oluk
- 31- Bâbü’t-Tevbe kanadı
- 32- Makâm-ı İbrâhim’in gümüş kapısı (24)
- 33- Bir parça balçık
- 34- Gasl-ı Nebevî suyu ve sürmedanlar

ve saireden ibarettir.

İşbu emânât ve teberrükât-ı celîlenin her bireri gümüş gılaflı ve Hırka-i Saâdet dahi haricen gümüş sandık ve derûnundaki altın sandukça derûnunda mahfûzan Taht Oda’sında mevki-i tekrîme vazolunup bu sandıkların kilit ve anahtarları altındır. Sair emânât dahi bu odanın raf ve cidârlarında bir mevzi’-i ta‘zîme konulmuştur.

Bir aralık Isparta eşrafından Bekirzâde Hacı Ali Efendi bir ay ticaret [için] İstanbul’a geldikte, Topkapı Sarayı’nı ziyaret etmeyi arzu ve kendisine refakat etmemi istedikte bi’l-karîha hem ziyaret hem de not almıştım. Şu vesîle-i hasene ile te’yîd-i hâtıra olsun diye şu kitaba bi’l-münâsebe ilaveyi vecibe telakki eyledim.

Topkapı Sarayı’nın muhtelif daireleri şimdiye kadar halkın ziyaretlerine açılmış ve iki seneden beri tarihimizin en mühim vekâyiine sahne olan Harem Dairesi’nden ve sair köşkler küşâd edilmiştir. Mülgâ Osmanlı saltanatının en mühim vekâyiine sahne olan bu eski sarayın tarihî daireleri yerli, ecnebi züvvârın nazar-ı temâşâ ve tedkikine arz edilmiştir.

Topkapı Sarayı Hazine Dairesi’nin açılması bir müddetten beri mukarrerdi. Bu iki dairede Fâtih’ten Mahmûd-ı sâniye kadar gelen Osmanlı (25) padişahlarına ait sair eşya takımları teşhir edildiğinden hemen hemen bir seneye yakın bu husustaki ihzârâta devam edilmekteydi. Nihayet Fâtih tarafından tesis ve inşa edilen köşkün Hazine-i Hümayun’a ait iki salonu açılmış, henüz ihzârâtı ikmal edilemediği için diğer üçüncü salonun küşâdı bilâhare icra edilecektir.

Hazine-i Hümayun’a ait eşya, Abdülaziz zamanına kadar anbarlara mevzu ve padişahların doğrudan doğruya emir ve idaresine tabi bulunmaktaydı. Fâtih tarafından inşa edilen ve yedi daireden ibaret bulunan bu Hazine Dairesi, ancak Abdülaziz’in zamân-ı saltanatında tasnif edilmiş ve bu suretle her devre ait hükümdar kıyafet ve eşyaları tasnif edilebilmişti.

Hazine Dairesi’ndeki kıyafetler ve eşya, Fâtih zamanından Mahmûd-ı sâniye kadar geçen hükümdarlara aittir. Osmanlı İmparatorluğu’nun bânisi Osmân-ı

evvel ile Fâtih'in pederi Murâd-ı sâniye kadar gelen ilk altı hükümdarın kıyafet ve eşyası, ilk Osmanlı payitahı olması itibarıyla bunlar Bursa'ya nakl ve Bursa'da teşhir edilmektedir. Abdülmecid'den itibaren son Osmanlı hükümdarlarının kıyafet ve eşyası henüz Hazine Dairesi Müzesi'ne nakledilememiştir.

Yeni açılan kısım, iç içe iki zemin salonundan mürekkeptir. Salona dâhil olan bir zâir, Osmanlı saltanatının bütün debdebe ve dârâtına ait servet, ihtişam ifade eden zî-kıymet nefâis meşheri karşısında olduğunu idrak etmekte güçlük çekmez. (26) Bu salonda Osmanlı saltanatının zevk ve sefahatine, hükümdarların müzeyyenât ve mücevherlerine ait en kıymetli eserlere tesadûf etmek mümkündür.

Salonun kapıdan girince sol tarafına isabet eden kısmındaki camekânda Fâtih'ten Ahmed-i evvele kadar hükümdarlar teşhir edilmektedir. Padişah elbiseleri birer manken üzerine giydirilmiş olup başlarına kavukları konmuş ve kavukları üstüne de sorguçları vazedilmiştir. Padişah elbiseleri som sırmadan ibarettir. Bellerinde hükümdarların hayatlarında istimal ettikleri müzeyyen ve murassa hançerler vardır. Bu elbiseler hükümdarların merasim elbisesidir.

Mankenlerin altında etiketler, her hükümdara ait elbiseleri tesbit eylemektedir: Fâtih'in elbisesi Hint kumaşındandır, başında kavuğu ve kavuğun üstündeki sorguç birkaç pırlanta taş ile süslenmiş, mamafih oldukça sadedir. Fakat belindeki hançer, tezyinat ve mücevherat itibarıyla bilhassa bahâ biçilmeyecek derecede çok nefis ve müzeyyendir. Bu hançer, zamanında mümkün mertebe sade olduğu hâlde bilâhare ahlâfı padişahlar tarafından pırlantalar, zümrütler ilavesiyle tezyin edilmiştir. Fâtih'in bu kıymetli hançerinde üç büyük zümrüt taş vardır. Kabzası altından olan bu hançerin üzerinde üç beyaz pırlanta vardır ki gerek bu pırlanta ve gerek zümrütlerin kıymetine bahâ bulunamayacağı temin edilmektedir.

Fâtih'in oğlu İkinci Bâyezid'in de kıyafeti pederinin elbisesinden çok farklı olmamakla beraber hançerin sapında zümrütten büyücek (27) bir taş, yine zemin üzerine pırlanta taşları vardır. Mamafih Bâyezid-i sâninin hançeri, Fâtih'in hançerinden ihtişam itibarıyla daha sadedir. Fâtih'le Bâyezid'in mankenleri yanında her ikisine ait kınlarıyla beraber birer kılıç zemine yatırılmış bir hâlde camekâna konulmuştur.

Bundan sonra Selîm-i evvele ait mankene geliyor. Yavuz'un merasim elbisesi – pederi ve büyük pederine ait kıyafetlere nisbeten– daha çok sadedir. Sûf kumaşından imal edilen Yavuz'un üniformasında, kavuğundaki tuğ ve sorguca muallak taştan başka tezyinat ve murassa mücevherat görülememektedir. Yavuz'un belindeki hançer, altın sularla işlenmiş çok sadedir Bu suretle Kanûnî Süleyman'dan Birinci Ahmed'e kadar bütün kıyafetler hemen hemen aynı sadeliği muhafaza eylemektedir.

Bu dolabın yanında Sultan Hamid zamanından Yıldız'dan Hazine'ye nakledilen muhtelif devirlere ait murassa kılıçlar vardır.

Diğer camekânları tedkik ediyoruz: Bu camekânlarda Genç Osman'dan Mahmûd-ı sâniye kadar padişahların kıyafetleri teşhir edilmiştir. Elbiselerde, hançerlerde o kadar büyük tezyinata tesadûf edilmiyor. Yalnız elbise kumaşlarının daha kıymetli cinsten olmasına ve kıyafetlerde bazı tehâlûfler göze çarpmasına rağmen kavukların üstündeki sorguçlar, bilhassa çok müzeyyen ve iri pırlanta taşlarıyla süslenmiştir.

Zevk ü sefahate meclûb olan ve tarihte “Deli İbrâhim” lakabıyla tanınan Birinci İbrâhim'in sorgucu, çok kıymetli (28) taşları ihtiva eylemekle beraber, biraz garib bir şekilde mamuldür. Bu camekândaki kıyafetlerden bilhassa Ahmed-i sâlisin elbisesi lale nakışlarıyla nescedilmiş bir kumaştan mamuldür. Eski Osmanlı kıyafeti Mahmûd-ı sâniye kadar devam etmekte ve Yeniçeri teşkilatına nihayet veren İkinci Mahmud'un elbisesi, Fransız Zuhaf askeri kıyafetine müşabih bir şekilde gözükmetedir.

Salon kapıya yakın sol cihetinde Murâd-ı râbiin Bağdat Seferi'ne iştirak ettiği esnada giydiği zirhlî kıyafet ve miğfer vardır ki Arabkârîdir. Bu salonda Arabik Lui Kenz sisteminde Avrupakârî saatler, sair kıymetli eşya ve edevat vardır. Salonun orta yerinde Selîm-i evvel tarafından Çaldıran Seferi'nde iğtinam edilen İran Şahı İsmâil-i Safevî'ye ait beydiyü's-şekl müzeyyen ve murassa taht görülmektedir. Bu tahtın üstünde kumaştan bir şilte ve tahta çıkmak üzere yine müzeyyen bir ayak iskemlesi mevcuddur. Yine bu salonda bir camekânda silahdar ağa kisvesi mahfuzdur.

Birinci salondaki mücevherat ve ihtişam ile gözleri kamaşanlar, ikinci salonda daha kıymetli eşya, avânî ve mücevheratı hayretle temaşa eylemekten kendilerini alamazlar. Bu salonda gerek tarihî mahiyeti gerek kıymet-i mâddiye ve zerafeti ile nazar-ı dikkati celbeden minalı bir cam kandil vardır. Yavuz Selim'in Mısır fethinde eline geçen bu kandil, Mısır-Türk Memlûklerinden Sultan Nâsırüddin bin Hüseyin bin Muhammed'e ait 848-922 hicrî seneleri arasındaki (29) zamanlarda imal edilmiştir. Yine bu salonda Murâd-ı râbiin abanozdan imal edilen tahtı ile üçüncü asr-ı hicriye ait som altından mamul diğer bir taht; merasimde istimal ettiği sadepli, firûzeli, zümrütlü tahtı görülmektedir. Tahtın sakfına muallak zümrüt, lale şeklinde olup bunun bahâ biçilmez telakki edilecek kadar nadir taşlardan olduğu temin ediliyor. Salonun diğer bir köşesinde Murâd-ı sâlise hanedana göze çarpan kıymetli eşyalar miyânındadır.⁵² Abdülaziz'den Reşad'a kadar son hükümdarların göğüslerine ta'lik ettikleri Osmanlı ve ecnebi nişanları da ayrı bir camekânda teşhir edilmiştir.

52 [Cümlede bir düşüklük olduğu anlaşıyor.]

Bu salonda altın kakmalı bir rahle vardır. Rahle, Resâ isminde biri tarafından zamanın hükümdarına güzel bir ta'lik yazı ile yazılmış kıt'ayı muhtevidir. Bu kıt'anın iki mısraı padişahı atıyye taleb edildiğini mu'lindir.

Salonun diğer eşyası miyanında Baltacı Mehmed Paşa'nın Rus Seferi'nde Çariçe Katerina'dan aldığı tuvalet takımı vardır. Mahmûd-ı evvele bağa üzerine çekmece ve iki adet büyük harb sancağı, altından mamul rahle, Bizans devrinden naklen Hristiyanlık hurâfâta ait altından mamul bir mahfaza içinde Hazret-i Yahyâ aleyhisselâm'a ait el ve kafatası, altın yaldızlı bakırdan mamul mangal ve şamdanlar, Sultan Mecid'e ait murassa leğen ve ibrikler, (30) yazı takımları, kahve sebilleri ile muhtelif esliha mevcuddur. Bundan başka müzehheb dört tuğra vardır ki Kanûnî'ye, Murâd-ı sâlise, Selîm-i sâniye ve Üçüncü Mustafa'ya aittir.

Hulasa, eski Hazîne-i Hümayun'un bu iki salonu, Osmanlı saltanatının en muhteşem, servet ve kıymet itibarıyla en giranbahâ müzeyyenâtıyla lebâleb kıymetli bir müze hâline konulmuştur. Bu müzede eski Türk sanatkârlarının kudret ve ehliyet-i sanatkâranelerini hayretle takdir etmemek imkânsızdır.

Ispartalı Zeynelâbidin

Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd

Kasîde-i Bânet Suâd

Mukaddime

Ba‘de edâ-i mâ veccebe aleynâ, kuvve-i edebiyesi meşhûr-ı âlem olan Kâ‘b ibni Zühêyr hazretleri, eâzım-ı sahâbe-i kirâmdan ve mâdih-i Nebiyy-i zîşân olmak şerefiyle mübâhî-i efâhim-i bülegâ-yı Arab’tandır. Tercüme ve şerh eylediğimiz bu kasîde-i belîgasını huzûr-ı lâmiu’n-nûr-ı Hazret-i Fahr-i Âlem’de bedâheten inşad ve kıraat ederek meânî-i gâmiza ve zâyi‘-i lafziyesi ihtizâz-âver-i Sultân-ı Rusûl olmuştur. Müşârun-ileyhin bu kasîde-i belîgası kabâhat-i mesbûkasının afvına ve kıymet-bahş-ı celîl-i cenâbî olan bürde-i saâdetin ihsanı gibi kâinat-değer bir lutf-ı Nebevîye mazhariyete vesile olmuş ve Cenâb-ı Kâ‘b’ı müstağrak-ı emvâc-ı mess ü sürûr etmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَتَيْمَ إِتْرَهَا لَمْ يُفَدَ مَكْبُولُ

بَانَتْ سَعَادُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتْبُولُ

Suâd namındaki mahbûb-ı dil-âşubun fırakıyla münkesir olan gönlüm, bir fîdye bulup da rakabe-i esâretten halâs olamayan esir gibi isr-i muhabbeti takib eder.

إِلَّا أَغْنَىٰ غَضِيضِ الطَّرْفِ مَكْحُولُ

وَمَا سَعَادُ غَدَاةَ الْبَيْنِ إِذْ رَحَلُوا

İsr-i muhabbeti ne kadar takib ettim ise de Suâd’ı görmedim, yalnız vakt-i subhta çeşm-i mahmûrunun âşık-firîbâna bakışı ve rihlesinin sayyad önünde fîrar eden bir gazâlin sadasını andıran âvâzıyla nesîm-i sabâyı yarışı, bâsıra ve sâmiayı mütehassis eder idi.

لَا يَشْنَكِي قِصْرُ مِنْهَا وَلَا طُولُ

هَيْفَاءُ مُقْبِلَةً عَجَزَاءُ مُدْبِرَةً

(34)

كَأَنَّهَا مُنْهَلٌ بِالرَّاحِ مَغْلُولُ

تَجَلَّوْا عَوَارِضَ ذِي ظَلَمٍ إِذْ ابْتَسَمَتْ

Suâd tebessüm ederse safvet ve letafeti mahsûd-derâ-yı işfâf olan dişleriyle bir münhel saf ve parlak ve magbût neşve-i şarâb olan rîk-i safâ-bahşî sudûr edince âb-ı ma‘lûle teşbih olunur.

صَافٍ بِأَبْطَحِ أَصْحَى وَهُوَ مَشْمُولٌ شَجْتُ بِذِي شَيْمٍ مِنْ مَاءٍ مَحْنِيَةٍ

O! âb-ı ma‘lûl bathâda şimal rûzgârıyla teberrüd eden saf ve parlak havz sularındaki nâz-ı harâret-şikâneyi bürûdet ve letafete gıpta-hâr edecek kadar saf ve lezizdir.

تَنْفِي الرِّيحِ الْقَدَى عَنْهُ وَأَفْرَطُهُ مِنْ صَوْبِ سَارِيَةٍ يَبِضُّ يَعَالِيلُ

İfrat ile yağan yağmurlardan o latif havz-ı cârî olan âb-ı zülâl, zîr-i müjgânda saklayabilmesi mümkün bulunan ufak bir haspâreyi dahi nefy ü reddeyleydi. (35)

Suâd-ı vefâ-mu‘tâd, pîş-i nazarda gelirken miyân-ı nâzik ve latîf-i safâ-bahş-ı kulûb-i uşşâk olur. Göz önünden giderken tenûmend bir dilber-i hoş-endâm gibi hırâm-ı ebed-nihâl-i kaddi tûl-i nakîsalarından ârî ve gayet latif bir itidal ile nazar-rübâ-yı müştâkindir.

أَكْرَمَ بِهَا خُلَّةً لَوْ أَنَّهَا صَدَقَتْ مَوْعُودَهَا أَوْ لَوْ أَنَّ النَّصِحَ مَقْبُولُ

Suâd-ı dil-âzâd, îfâ-yı va‘dinde ibrâz-ı sadâkat eder ve niyâz-ı âşıkâneme imâle-i sem‘-i merhamet ederse lutf u keremi şâyân-ı taaccüb bir derece-i kusvâya vasil olurdu.

لَكِنَّهَا خُلَّةٌ قَدْ سَيِّطَ مِنْ دِمَهِهَا فَجَّعُ وَلَعُ وَإِخْلَافُ وَتَبْدِيلُ

Ne çare ki vücûd-ı nezâket-âlûdunu ihâta eden âşık-ı sâ mân-sûzuna eziyet-i hulf-i va‘d ile irâe-i hicr ü firkat televvün ü tebdîl ile izhâr-ı cefâ vü küdüret şîmesiyle âlûde olmuştur.

فَمَا تَدُومُ عَلَى حَالٍ تَكُونُ بِهَا كَمَا تَلَوْنُ فِي أَثْوَابِهَا الْعُودُ

(36) Suâd her anda bir tecellî-i âşık-nüvâz ile mütecellâ olur, envâ‘-ı eşkâl ile temessül eden gûl-i beyâbân gibi her an televvün ve tebeddül eder. Uşşâkı kâh tayyib-i hâl ile memnun ve kâh merârât ile mahzun eder.

وَلَا تُؤْمِسُكَ بِالْعَهْدِ الَّذِي رَعَمْتَ إِلَّا كَمَا تُؤْمِسُكَ الْمَاءُ الْغَرَابِيلُ

Suâd’ın va‘d-i visâline temessük, gırbânın suyu muhafaza edebilmesine inanmak kabilinden bir saf-derûnluktur.

وَلَا تُعَرِّثُكَ مَا مَنَنْتَ وَمَا وَعَدْتَ إِنَّ الْأَمَانِيَّ وَالْأَخْلَامَ تَضْلِيلُ

Suâd’ın va‘d-i visâline temessük ve mağrur olmamalıdır; zira adgâs u ahlâma inanmak mûcib-i dalâlettir.

كَانَتْ مَوَاعِيدُ عُرْفُوبٍ لَهَا مَثَلًا وَمَا مَوَاعِيدُهَا إِلَّا أَبَاطِيلُ

Mevâ'id-i vefâ-perverânesi va'd-i Urkûb'a benzer; her ne vaad (37) eylerse elbette hilâfıyla amel ederek hadşe-bahş-ı kalb-i uşşâk olacağı şübhesizdir.

أَرْجُو وَ أَمَلُ أَنْ تَذُنُو مَوَدَّتَهَا وَمَا إِخَالُ لَدَيْنَا مِنْكَ تَنْوِيلُ

Ey mahbûb-ı dil-âşub! Ni'met-i visâline hissemend olmaktan me'yus olmasam dahi o şerefe nail olmak için niyâz-ı âşıkânenen feragat etmek elimden gelmez.

أَمْسَتْ سَعَادُ بِأَرْضٍ لَا يُبْلَغُهَا إِلَّا الْعِنَاقُ النَّجِيَّاتُ الْمَرَّاسِيْلُ

Feryad ki Suâd'a şimdi seyr-i serî' ile meşhur olan asil develerle bile yetişilmesi muhal olan bir mahall-i ba'îdde bulunur.

وَلَنْ يُبْلَغُهَا إِلَّا عَذَابَرَةٌ لَهَا عَلَى الْأَيْنِ إِرْقَالٌ وَتَبْعِيلُ

Sür'at-i seyr ve kuvvet-i beden ile maruf olan ve meşâkk-ı sefere mütehammil bulunan asil develer olsa dahi Suâd'a yetişmek mümkün değildir. (38)

مِنْ كُلِّ نَصَاحَةِ الدِّفْرِى إِذَا عَرَقْتُ عُرْضَتُهَا طَامِسُ الْأَعْلَامِ مَجْهُولُ

Sür'at-i seyr tesiriyle terleyip de râyiha-i tayyibe neşreden gayet serî'u's-seyr bir deve ile alametleri, nişanları zayi olmuş kestirme bir tarikten gidilse dahi Suâd'a yetişmek muhaldır.

تَرْمِي الْعُيُوبَ بِعَيْنِي مُفَرِّدٍ لَهْقِي إِذَا تَوَقَّتِ الْجِرَانُ وَالْمِيلُ

Vâkıa, mevzûbâhs olan o asil deve, bir öküz gözünün rû'yetindeki kuvveti nisbetinde gaibleri görmek hâssesini haiz olduğundan nişân-ı alâmeti gaib olan kestirme yollarının nişanlarını görür.

صَحْمٌ مَقْلُدُهَا عَيْلٌ مَقْيَدُهَا فِي خَلْقِهَا عَنْ بَنَاتِ الْفَحْلِ تَقْصِيلُ

Vâkıa, gerdaniyla ayaklarında kuvveti ve a'zâ-yı sâire-i vücûdunun tenâsüb-i hulki itibarıyla erkek develere müreccahtır. (39)

وَجِدُّهَا مِنْ أَطْوَمِ مَا يُؤَيِّسُهُ طَلْحُ بِضَاحِيَةِ الْمَتْنَيْنِ مَهْزُولُ

Vâkıa, derisinin kalınlığı hasebiyle vakt-i duhâda te'sîr-i harâretten hayvanlara hücum eden sineklerinin me'yus olarak sür'at-i seyrine hâlel gelmez.

عُلْبَاءُ وَجَنَاءُ عُلُكُومٍ مُذَكَّرَةٌ فِي دَفِّهَا سَعَةٌ قَدَامَهَا مِيلُ

Vâkıa, kendisi de babası gibi dağ parçasına benzer; validesi, hâlesi boyunları uzun ve sür'at-i seyr ile meşhurdur.

حَزَفَتْ أَخُوها أَبُوها مِنْ مَهْجَنَةٍ وَعَمُّها خَالُها قَوْدَاءُ شَمْلِيلُ

Vâkıa, boynu ve göğsü fevkalâde ve arkası ayakları uzun ve vüs'atlıdır. (40)

يَمْشِي الْفَرَادُ عَلَيْهَا ثُمَّ يُرْلِقُهُ مِنْهَا لَبَانٌ وَأَقْرَابُ زَهَالِيلُ

Vâkıa, vücudunun her kısmındaki semin at sinekleri, vücudunda durup da kendini taciz edemez, yere düşer, gövdesinde ve sair vücudunda hiçbir ârıza-i müz'ice yoktur.

عَيْرَانَهُ قَذَفَتْ بِاللَّحْضِ عَنْ عُرْضِ مِرْفَقِهَا عَنْ بَنَاتِ الزُّورِ مَقُولُ

Vâkıa, kuvvet ve savletinde hayvânât-ı vahşiyeye benzer ve mirfakları kemâl-i ten-dürüstüdedir.

كَأَنَّمَا فَاتَ عَيْنَيْهَا وَمَذْبَحَهَا مِنْ خَطْمِهَا وَمِنْ اللَّحْيَيْنِ بِرَطِيلُ

Vâkıa, yüzü demir parçasına ve boğazı müstetîlü's-şekl demir parçasına benzer.

تُمرٌ مِثْلُ عَسِيبِ النَّخْلِ ذَا خُصْلٍ فِي غَارِزٍ لَمْ تَحَوْنَهُ إِلَّا خَالِيلُ

(41) Vâkıa, kendinin doğduğu günden beri zayıf olmadığı cihetle kütuna nakîsa gelmeyip hurma dalından yapılan cerîd, şucâ' eliyle remy olunan cerîdden süratlidir.

تَخْذِي عَلَى يَسْرَاتٍ وَهِيَ لِأَجْفَةٍ دَوَابِلُ مَسْهَنُ الْأَرْضِ تَحْلِيلُ

Sür'at-i seyrî nihayette olduğundan ayağı yere varması gözle görülmez.

قَنَوءٌ فِي حُرَّتَيْهَا لِلْبَصِيرِ بِهَا عَثُوٌّ مُبِينٌ وَفِي الْأَخْدَيْنِ تَسْهِيلُ

Vâkıa, burnunda ve kulaklarında ve burnu tarafında mütecelli olan develerin asaletini görünce anlayan erbâb-ı basîrete malum ve muteberdir.

سُمُرُ الْعَجَايِبِ يَتْرُكُنَ الْحَصَى زَيْمًا لَمْ يَقْهِنَنَّ رُؤْسُ الْأَكْمِ تَنْعِيلُ

Vâkıa, levni gayet latif bir esmerlikle nazar-rübâ olduğu gibi hatve-endâz oldukça en katı taşları parça parça eder ve dağların sarp tepelerine çıkmak için na'le muhtaç değildir. (42)

كَأَنَّ أَوْبَ ذِرَاعَيْهَا إِذَا عَرَقَتْ وَقَدْ تَلَفَعَ بِالْفُورِ الْعَسَاقِيلُ

Vâkıa, o ayaklarının seyr ü hareketi bir mertebede seri idi ki esnâ-yı seyrinde dağ tepelerine damlayan terlerinin her biri râkibinin çeşm-i dûrbîniyle serab şeklinde görünüyordu.

يَوْمًا يَظَلُّ بِهِ الْأَجْرَاءُ مُصْطَحِدًا كَأَنَّ ضَاجِيَةً بِالْشَّمْسِ مَمْلُوءُ

Vâkıa, harâret-i şems ile te'mîn-i hayât eden ve *hırbâ* denilen hayvan, dayanamayıp ve gayet sıcak zamanlarda dahi dağları o da kat' etmekten katiyen teehhur etmezdi.

وَقَالَ لِلْقَوْمِ حَدِيثَهُمْ وَقَدْ جَعَلْتُ
وُرُقُ الْجَنَابِ يَرْكُضْنَ أَلْحَصَى قَبِلُوا

Vâkıa, hararetten çekirgenin her biri bir cây-ı penâh aramakta ve kervanın hâdîsi lüzûm-ı kaylûle ve istirahatı ihtar etmekte olduğu hâlde o asil deve kat‘-ı merâhil etmek gayretindedir. (43)

شَدَّ النَّهَارَ ذِرَاعًا عَيْطَلٍ نَصَفِ
قَامَتْ فَجَاوَبَهَا نُكْدٌ مَثَاكِيلُ

Vâkıa, harâret-i şems fevka’t-tahammül iken yine o asil deve bir nevvâha-i me’yûsun sinisini mecruh eden ellerinin sür‘at-i fevkalâdesi nisbetinde seyr ü hareketinde devam eder.

نَوَاحَةٌ رَحْوَةُ الصَّبْعَيْنِ لَيْسَ لَهَا
لَمَّا نَعَى بِكَرْهَا النَّاعُونَ مَعْفُولُ

Vâkıa, yegâne evladının ziyânı haber alıp da eliyle sinisini mecruh eden o nevvâha-i me’yûs nasıl mahzûnâne sûrat eder ise o asil deve dahi o mertebede hareket ederdi.

تَغْرِي اللَّبَانَ بِكَفَّيْهَا وَمِنْ عَهَا
مُشَقَّقٌ عَنْ تَرَاقِيْهَا رَعَابِلُ

Öyle nevvâha gerek ki tırnağıyla sinisini parça etmiş ve mecnûnâne bir yeis ile vücudunun her tarafını şakk etmiştir. (44)

تَسْعَى أَلُوشَاةُ جَنَابِيْهَا وَقَوْلُهُمْ
إِنَّكَ يَا أَبْنَى أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولُ

Hayfâ ki Suâd’a yetişmek ve hâk-pâyına yüz sürmek bu sûrat ile dahi müyesser olmadı. Hâlbuki Suâd’ın huzurunda ledünniyât-ı seyr-i cimâl olan rakiblerim beni katil-i tîğ-i aşk-ı Suâd olacağımı ilan ve beni isâet-i aşk ile itham ediyorlar.

وَقَالَ كُلُّ خَلِيلٍ كُنْتُ أَمْلُهُ
لَا إِلَهَيْتَكَ إِنِّي عَنْكَ مَشْعُولُ

Her kime müracaat ettim ise sadakatini ifa etmez oldular, beni muhafaza edemeyeceklerini beyan ettiler.

فَقُلْتُ خَلُّوا سَبِيلِي لَا أَبَا لَكُمْ
فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمَنُ مَفْعُولُ

Ben de ona dedim; madem ki beni muhafaza etmiyorsunuz mukadderât-ı İlâhiyeye razı oldum, beni kendi hâlime bırakmalarımı söyledim. (45)

كُلُّ أَبْنَى أَنْثَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ
يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَذْبَاءَ مُحْمُولُ

Malumdur ki insan ne kadar yaşasa yine pençe-i mevte giriftâr olacaktır. Bana mevt mukarrer ise seyf-i Resûl ile ölmeye razıyım.

أُنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْ عَدْبِي
وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولُ

Îrâde-i Hazret-i Risâlet-penâhî her ne kadar dem-i ma'sûmun⁵³ heder olduğuna şeref-ta'alluk etmiş ise de ben melâz-ı âsiyân olan südde-i sidre-i peymâsına dehâlet edeceğim ve afv-ı celîl-i Resûl'e dahi mazhar olurum.

مَهْلًا هَذَا الَّذِي أَطْعَاكَ نَافِلَةً أَلْقُرْآنَ فِيهَا مَوَاعِظٌ وَتَفْصِيلُ

Yâ Resûlallah! Kühl-i uyûn-ı melâyik olan hâk-pây-i akdesin, günahkârân-ı ümmete dârü'l-emândır. Fart-ı isyân ile mehbit-i envâr-ı Sübhânî olan huzûr-ı celîle geldim, sana envâ'-ı hükm ü mevâ'îzi şamil olan Kur'ân-ı Kerîm'i ihda eden vacib ve mevcuddur. (46)

لَا تَأْخُذْنِي بِأَقْوَالِ الْوَشَاةِ وَلَمْ أَذْنِبُ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي الْأَقْوَالِ

Yâ Resûlallah! Günahkâr olduğumu itiraf ederek mutâf-ı müsebbihîn-i melâyik olan dârü'l-emân-ı risâletine karîn-i cebîn-i iftikâr ediyorum. Rakiblerimin sözleriyle beni muaheze buyurma!

لَقَدْ أَقْرَمُ مَقَامًا لَوْ يَقُومُ بِهِ أَرَى وَ أَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْوَيْلُ
ظَلَّ يَرْعُدُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ مِنْ الرَّسُولِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَنْوِيلُ

Mücellâ-yı tecelliyât-ı Sübhâniye olan bir makâm-ı ale'l-âlde bulunuyorum; gördüğüm işittiğim ahvâl-i ma'neviye en müdhiş kalbleri mürteiş eyler, biiznillâhi teâlâ bana lütf u merhamet buyurmaz ise mahv ü helâk olmak mukarrerdir.

حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي لَا أَنْزَعُهُ فِي كَفِّ ذِي نَقَمَاتٍ قَبْلَهُ الْوَيْلُ

(47) İltifât-ı Hazret-i Risâlet-penâhî'ye mazhar olarak hayatımı en şecî arslanları meskeninde esir eden bir gazanfer-i ma'nevîden halâs ettim.

لِذَاكَ أَهْيَبُ عِنْدِي إِذْ أَكَلِمُهُ وَقِيلَ إِنَّكَ مُنْسُوبٌ وَ مَسْئُولُ

Nihayet dest-i mücrimânemi kemâl-i huzû' ile mukallib-i kâffe-i umûr-ı kâinât olan Resûl-i Muhterem'in dest-i afvına teslim ederek ahdimde sebat edeceğimi arz eyledim.

مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الْأَسَدِ مَسْكَنُهُ مِنْ بَطْنِ عَنَرٍ غِبِلٌ دُونَهُ غِبِلٌ

Öyle gazanfer-i ma'nevî ki nigâh-ı mahlûkât-fidâsına cezb olan nice nice reyc-i (?) lâhûtî, hıyâbân-ı mukaddesinde pinhân olan şîrân-ı Hudâ'ya tu'me oluyordu.

يَعْدُو فَيُلْحِمُ ضِرَّ غَامِثِينَ عَيْشُهُمَا لَحْمَ مِنَ الْقَوْمِ مَغْفُورٍ خَرَّازِئِلُ

53 [Buradaki beyit şairin ağzından ifade edilmiş olsa da mütercimim Hz. Peygamber'in heder ettiği kan için kullandığı "dem-i ma'sûm" ifadesi fikhen uygun görünmüyor.]

Öyle gazanfer-i ma‘nevî ki pîşe-zâr-ı mukaddesindeki şîrânın (48) kâffesi serîr-nûy-ı (?) vahşettir; etrafından mürûr eden nev‘-i beşer, te’sîr-i havf u haşyetle⁵⁴ merkebinden yerine düşer.

إِذَا يُسَاوِرُ قَرْنًا لَا يَجِلُّ لَهُ أَنْ يَبْثُرَكَ الْقَرْنُ إِلَّا وَهُوَ مَقْلُوبٌ

Öyle gazanfer-i ma‘nevî ki kuvvet ve şecaatte nazîri halkolmamış ve mevâdd-ı ma‘nevîsinde hiçbir kuvvet pençe-i kamer-şikâfına mukavemet edememiştir.

مِنْهُ تَظَلُّ سِبَاغُ الْجَوِّ ضَامِرَةٌ وَلَا تَمَشَّى بِوَادِيهِ إِلَّا رَاجِلٌ

Öyle gazanfer-i ma‘nevî ki pîşe-zâr-ı şecâ‘atten mürûr eden şüceânın vücudları, nesr denilen tayr-ı meşhûra tu‘me olur idi.

وَلَا يَزَالُ بِوَادِيهِ أَخُو ثِقَةٍ مُطَرَّحُ النَّيْرِ وَالْدِّرْسَانُ مَأْكُولٌ

Muktedâ-yı enbiyâ vü etkîyâ olan Resûl-i Muhterem hazretleri şöyle bir gazanfer-i ma‘nevî ki şecaatte şöhret-nümâ olanları perişan etmiştir. (49)

إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيِّفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوبٌ

Muktedâ-yı enbiyâ olan Resûl-i Muhterem hazretleri bir seyf-i meslûl-i Îlâhîdir ki hidayet ve şefaât zıll-ı zalîl-i Hâşimânesinde müs[ta]zill olan kâffe-i mahlûkât için mebzûl olmuştur.

فِي قَيْتَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَاتِلُهُمْ بَيِّطُنْ مَكَّةَ لَمَّا أَسْلَمُوا رُؤُلُوا

Medîne-i Münevvere’de vukû‘-ı hicret-i seniye ile Mekke’deki hey’et-i ma‘neviye zâil olmamış ve kavm-i Kureys’in bir kısmına tecellî-i Sübhânî olan şecâ‘at-i ma‘neviye akvâm-ı Arab’ı umûmen lerze-nâk etmiştir.

زَالُوا فَمَا زَالَ أَنْكَاسٌ وَلَا كُشْفٌ عِنْدَ الْإِقَاءِ وَلَا مِيلٌ مَعَارِيفٌ

Eslihaları te’yîdât-ı Rabbâniye ile ser-tîz olup tevfikât-ı ma‘neviye her ma‘rekede onları takib eylerdi.

شَمُّ الْعَرَانِينَ أَبْطَالَ لَبُوسَهُمْ مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ فِي الْهَيْجَا سَرَابِيلٌ

(50) Zırhları Hazret-i Dâvud’un mamulatı kabilindendir. Hiçbir ma‘rekede düşmandan rû-gerdân olmayıp daima düşmana galebe-i külliye olurdu.

لَا يَفْرَحُونَ إِذَا نَالَتْ رِمَاحُهُمْ قَوْمًا وَلَيْسُوا مَجَازِيعًا إِذَا نَبِلُوا

Harb zamanında rû-gerdân olanları her galebede düşmanları affederlerdi.

54 [Metinde hasretle şeklinde.]

ضَرَبْتُ إِذَا عَرَدَ السُّودُ النَّتَائِبُ

يَمْتُونُ مَشَى الْجَمَالِ الزُّهْرُ يَعْصِمُهُمْ

Develerin hücumunda havf-ı cân mülâhaza etmedikleri misillü düşmana hücumunda kat'an havf etmezler. Düşmanı firardan başka muhafaza edecek bir kuvvet yoktur.

وَمَا لَهُمْ عَنْ حِيَاضِ الْمَوْتِ تَهْلِيلُ

لَا يَقَعُ الطَّعْنُ إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ

Düşmanlar daima arkalarında mecruh olur. Hiçbir mübâriz, mevtten kurtulup da fahretmeye muvaffak olamamıştır.

Son

Sonuç

İspartalı Zeynelâbidin Bey, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemini idrak etmiş ilginç ancak hayat hikâyesi ve eserleri meçhul, en azından kenarda kalmış bir şahsiyettir. Çanakkale ve Hicaz gibi kritik cephelerde geçirdiği askerî tecrübesi esnasında Cemal Paşa, Fahreddin Paşa, Kâzım Karabekir, Ali Fuad Cebesoy gibi hep meşhur zevatın emir komutasında bulunan ve bu vesileyle mühim hadiselerle tanıklık eden müellif, devrin en gözde klasik ve modern eğitim kurumlarında (İslâh-ı Medâris, Meşihat-ı Ulyâ; Dârümuallimîn, Dârülfünun) tahsilini ikmal edip Galatasaray Lisesi başta olmak üzere çeşitli kurumlarda eğitimcilik yapmış olmakla aynı zamanda ilmî ve talimî açıdan da yetkin bir birikime sahiptir.

Kendi hakkında cömertçe verdiği bilgiler ışığında çok zahmetli ve çileli bir hayat sürdüğü anlaşılan Zeynelâbidin Bey, büyük ölçüde ilmî, edebî ve içtimai meşguliyetleri sayesinde hayata tutunmuş görünmektedir. Kederli hayatı iman ve inancına halel getirmeyen müellif, İslam birliği mefkûresine bağlı olup aktif siyaset hayatına da olabildiğince mesafeli durarak hizmet ve faaliyetlerini daha çok bu ilmî ve içtimai çalışmaları üzerinden yürütmüş, aynı zamanda Millî Mücadele hareketine Rumeli'den hutbe ve yazılarıyla önemli katkılarda bulunmuş dindar bir aksiyon adamı portresi çizer. Ancak yazdığı bir otobiyografi, onun yeni düzende aradığı ve beklediği ortamı bulamayan, tabiri caizse “tutunamayan” bir şahsiyet olarak yıllarını geçirdiğini gözler önüne sermektedir.

Zeynelâbidin Bey, *Ben Kimim?* isimli mezkûr otobiyografisinde isimlerini tek sıraladığı üzere 13'ü basılmış, 86'sı ise basılmak üzere hazırlanmış olduğunu belirttiği 100 kadar esere sahip derece velud bir müellif olarak karşımıza çıkar. Tefsirden psikolojiye, fıkıhtan sosyolojiye, avcılıktan okçuluğa kadar uzanan oldukça geniş bir konu yelpazesi içerisinde verdiği bu eserler arasındaki önemli

metinlerden biri de, sahabeden Kâ'b b. Züheyr'in, Hz. Peygamber'den af dilemek üzere kendisine sunduğu ve mukabilinde Resûlullah'ın hırkasını hediye olarak aldığı *Kasîde-i Bürde* isimli meşhur manzumesinin Türkçe mensur bir tercümesidir. *Hadîka-i Semeretü'l-Fuâd* isimli bu tercüme, harf inkılabının yürürlüğe konduğu 1928 yılında basılmış olup muhtemelen Arabî harflerle neşredilen son eserlerden biridir. Evvela daha kapsamlı bir tercüme ve şerh niyetinde olduğu hâlde sağlık problemleri dolayısıyla icmalî bir tercümeyle yetinen mütercim, 6000 gibi ciddi bir nüsha adediyle basılan eserin 10 yıl içerisinde tükendiğini bildirmesi dikkat çekicidir. Eser; edebî bir metnin yine edebî bir özenle tercüme edildiği önemli bir örnek oluşturmanın yanı sıra kasideyle ilişkili olan Hırka-i Saâdet vesilesiyle Topkapı Sarayı'nın yerleşik ve dönemsel özelliklerine dair içerdiği tertipli bilgiler dolayısıyla da ayrı bir önem arz etmektedir. Kasidenin Arapça metninin İsmâil Sâib Efendi'nin (Sencer) tashihinden geçmiş olması ve sondaki tam metnin Halim Efendi'nin (Özyazıcı) hattıyla verilmesi gibi teknik ayrıntılar ise eserin ilmî ve sanatsal kalitesi ile nüsha değerinin de ayrı bir kıymeti haiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Çalışmamı okuyup titiz düzeltme önerilerinde bulunan muhterem hocam M. Ertuğrul Düzdağ'a müteşekkirim. Ayrıca çalışma içerisinde verdiğim bütün fotoğrafların çözünürlük kalitesini iyileştiren kıymetli dostum Arif Yasin Kavdır'a bu teknik katkısından ötürü teşekkürlerimi bildiririm.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank Prof. M. Ertuğrul Düzdağ, who read my work and made meticulous correction suggestions. I would also like to thank my dear friend Arif Yasin Kavdır for his technical contribution, who improved the resolution quality of all the photographs I gave in the study.

Kaynakça/References

- Aksekili Ahmed Hamdî. "Kur'an-ı Kerim ve Gramofon". notlarla yay. haz. Halit Ünal. *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 6/1 (2013), 69-80.
- Aydın, Nermin Zahide. "Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin Mücadelesi: Isparta Örneği (1946-1950)". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 69 (2021), 153-172.
- Bediüzzaman Said Nursî. *Barla Lahikası*. İstanbul: rnk Neşriyat, 2011.
- Dikici, Ali. "Millî Şef Dönemi İç Güvenlik Anlayışı ve Türk Polisi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 27/80 (2011), 389-460.

- Ersay, Ersen. “Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde Bulunan El Yazmalarının Dökümü”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22 (2019), 713-1034.
- Eyüb Sabri Paşa. *Mir 'âtü 'l-Haremeyn*. 2 Cilt. haz. Ömer Fâruk Can - F. Zehra Can. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Güler, Ömer Said. “*Kasîde-i Bürde (Bânet Su 'âd)* Üzerine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Eserler”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2022), 548-592.
- Muhammed Hamidullah. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyân Yayınları, 2004.
- Özçelik, Ayfer. “Cebesoy, Ali Fuat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/194-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Sebilürreşâd Mecmuası*. C. 24. proje yürütücüsü ve ed. M. Ertuğrul Düздаğ. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2021.
- Şeyhulislâm Mustafa Sabri. *İslâm'da Münakaşaya Hedef Olan Mes'eleler*. sad. Osman Nuri Gürsoy. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1976.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *Mehmed Âkif Ersoy: Hayatı ve Eserleri*. haz. Abdullah Uçman. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.
- Ünver, Metin - Sarıkaya, Hüseyin. *Üç Devir Bir Fakülte: Türkiye'nin İlk İlahiyat Fakültesinin Tarihi (1900-1933)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2022.

EK: Zeynelâbidin Bey'in, *Ben Kimim?* İsimli Otobiyografisinde, Basılmış ve Basılmak Üzere Hazırladığını Belirttiği Eserleri

Basılıp Çıkmış Olan Eserlerim

	[Eser adı]	[Ek bilgi]	Baskı Adedi
1	<i>Müslümanlık</i>	Mevcudu kalmamıştır.	5000
2	<i>Sadâ-yı İrşâd</i>	Bulgaristan'da basılmış, mevcudu yoktur.	5000
3	<i>Umde-i İrşâd</i>	Silsile-i neşriyâtı az kalmıştır.	4000
4	<i>İslam'dan Uzaklaşan Mezhepler</i>	<i>Harb Mahulleri</i> mecmuasında neşrolunmuştur.	7000
5	<i>Dinî ve Edebî Hasbihâller</i>	Mevcudu kalmamıştır.	5000
6	<i>Türkçe Mev'izalarımдан Leyle-i Kadr</i>	İki defa basıldı, mevcudu pek azdır.	8000
7	<i>Kaside-i Bânet Su'âd</i>	Bir defa basılmış, mevcudu kalmamıştır.	6000
8	<i>Kral ve İmparatorlara Nâme-i Saâdetler: Mısır Kralına Mektup</i>		8000
9	<i>Peygamberimizin Türbe-i Saâdeti</i>		8000
10	<i>Kıymetli ve Kudretli Levhalar (Elli parça)</i>		5000
11	<i>Hicaz'daki Makâlât-ı Âliye Resimleri</i>		5000
12	<i>İmâm-ı A'zam'ın Çok Muhtasar Bir Terceme-i Hâli</i>		3000
13	<i>Vesikalarım - Sayı 1</i>		1500
			71500⁵⁵

55 Sıralı listenin toplamı 70500 ediyorsa da bu şekilde yazılmış. Ö.S.G.

Basılmak İçin Hazırlanmış Eserlerim⁵⁶

1	<i>Kur'ân-ı Azîmü 'ş-Şân'ın Tarihçesi</i>
2	<i>Huzur Kur'ân'da: İhtirâ ve İnkişâfât-ı Fenniye'nin Vaziyeti</i>
3	<i>Müstakil Suver-i Kur'âniyenin Tefsirleri</i> (Fâtîha-i Şerife, Bakara, Âyete'l-Kürsî, Yâsîn-i Şerif, İnsan, Hadid, Amme, Fecri, Duha, İnşirah, Alak, Kadir, Asr, Fil, Kevser, İhlâs-ı Şerif, Muavvizeteyn ile bazı âyât-ı beyyinat)
4	<i>Bazı Suver-i Kur'âniyenin Havâss, Fezâil ve Fevâid-i Mâddiyesi</i>
5	<i>Muhtasar Sahîh-i Buhârî-i Şerif</i> (İmam İbn Ebi Cemre)
6	<i>Esâmî-i Ruvât-ı Hadis-i Şerif</i>
7	<i>İlm-i Hadis-i Şerif ve Taksimatı</i>
8	<i>Peygamberân-ı İzâm Tarihi</i>
9	<i>Şecere ve Silsile-i Muhammediye</i>
10	<i>Mühr-i Nübüvvet (ve Tedkikatı) ve İncelikleri</i>
11	<i>Hayât u Zât-ı Nebevî ve Dört Yâr-ı Güzîn</i>
12	<i>Dünyada Büyük Kimdir?</i>
13	<i>Büyük Salavât-ı Şerifeler</i>
14	<i>Büyük ve Yüksek Kasideler ve Şairleri</i>
15	<i>Kasîde-i Bürde ve Bür'e'ler</i>
16	<i>İslâm'da Şiir ve Şairler</i>
17	<i>Hukûk-ı İslâmiye Tarihi</i>
18	<i>Vahdet-i İslâmiye Esası:</i> <i>I - Hakâik ve Mebâdi: Kelâm, Akâid</i> <i>II - Ahkâm ve Havâic: Fıkıh, Ameliyât</i> <i>III - Fezâil ve Gâyât: Ahlak, Terbiye</i>
19	<i>Her Ana ve Babaya Bir Dane:</i> <i>I - Süt Emzirmek</i> <i>II - İsim Koymak</i> <i>III - Akika Kesmek</i> <i>IV - Sünnet Ettirmek</i>
20	<i>Her Evlada Bir Dane: Ana ve Baba Hakları</i>
21	<i>Ödev: Vazife, Başlangıcı ve Sonu (İnsanlık)</i>
22	<i>Tasarruf ve İktisat Esasları</i>
23	<i>Lüccetü'l-Esrâr: Terceme-i Hüccetü'l-Ebrâr (Molla Câmi)</i>
24	<i>Makâmât u Derecât-ı Evliyâ Tercemesi (Kutb-ı Akşemseddin)</i>
25	<i>Evliyâullah Silsilesi</i>
26	<i>Divânçe-i Derecât-ı Evliyâ</i>
27	<i>Devre-i Arşîyye Tercemesi (Mısri Niyâzi)</i>
28	<i>Geliş Gidiş ve Sonu (Terceme ve Şerh-i Sadreddin Konevi)</i>
29	<i>Vâridâtü'l-Kübrâ Tercemesi (Bedreddin Simâvi)</i>
30	<i>Esmâ-i Hüsnâ: Terceme, Şerh ve Havâssı</i>
31	<i>İbn Sînâ: Zâtı, Hayatı, Âsârı ve İrki</i>
32	<i>Müslümanlığın Yaşadığı, Yaşamaktaki ve Daha Yaşayacağı Günler ve Dünyanın Sonu</i>
33	<i>Yaratılış ve Varlıktaki Başlangıç ve Sonu (Huzûr-ı Hilkatte Tekvin)</i>
34	<i>Yeryüzündeki Yüksek Milletlerde (Medeniyet-i Şarkîye ve Garbîyede) Terbiye Usulleri ve Psikoloji Tarihi</i>

56 Zeynelâbidin Bey'in bizzat verdiği bu listede yer almadığı hâlde kendisine ait olduğu anlaşılan daha başka gayrimatbu eserlere de tesadüf ediyoruz; *ed-Delîlül-Kâfi fi'r-Reddi 'ale'l-Vehhâbi* (bk. Ersoy, "Kütahya Belediyesi...", 805), *Hâkânî'nin Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Milli Kütüphane, Yz. A 5376/3) gibi. Dolayısıyla *BK*'da 95 olarak verdiği eser sayısının bundan daha fazla olduğunu tereddütsüz kaydedebiliriz.

35	<i>Doğruluk: Tarifi ve Mükâfatı</i>
36	<i>Yurt Bilgisi, Vatan Sevgisi Nedir?</i>
37	<i>Teolog ve Teoloji Gözüyle Mebde ve Müntehâ-yı Medeniyet (yahud Cihanda Medeniyet Nedir?)</i>
38	<i>Su: Yaratılışı, Geçirdiği Devirler, İlmî, İctimaî, Fennî, Edebî Mahiyet ve Kıymeti</i>
39	<i>Yeryüzünde Türk ve Türklük ve Türk'ün Tarihçesi</i>
40	<i>Tarih Okuyuculara Kılavuz</i>
41	<i>Cihan Tarihinde Türklük ve Kolları ve Ana Hatları</i>
42	<i>Eski Türkçe Lügatlar: Eski Türk Lügatları ve Kökleri</i>
43	<i>Türklerin Medeniyet Tarihinde Ulûm ve Fünûna Hizmetleri</i>
44	<i>Hindistan'da Kurulup Çöken En Eski Türk Saltanatları</i>
45	<i>Türkiye'de Türbeler Tarihi ve İçinde Yatan Yatırlar</i>
46	<i>Türkiye'de Tekkeler Tarihi ve İçinde Eren Erenler</i>
47	<i>Ölülerin Geri Kalanlardan Beklediği (Cenaze Devirleri ve Vasiyet)</i>
48	<i>Türbeler Yıkılır ve Ölüler Yakılabilir mi?!</i>
49	<i>Isparta Tarihi</i> <i>I. Cilt: Umumi Bir Surette Geçirdiği Devirler</i> <i>II. Cilt: Nispeti Bulunan Eâzım ve Meşâhirin Terceme-i Hâlleri</i>
50	<i>Hac Ziyareti ve Tarihçesi</i>
51	<i>Medîne-i Münevvere: Hayme-i Leylâ: Kubbe-i Hadrâyı Ziyaret</i>
52	<i>Hicaz ve Necid Çöl Mektûbâtı</i>
53	<i>Hicaz ve Mısır'da Bir Cevlan</i>
54	<i>Hicaz'ı Nasıl Kaybettik?</i>
55	<i>Mezheb-i Vehhâbî</i>
56	<i>Seyahatnâme-i Ümmü'd-Dünyâ</i>
57	<i>Dîn-i Ümem: Mezheb-i Bahâullah</i>
58	<i>Tevfik Fikret ve Âsârı</i> (Mülâhazât-ı felsefiye ve edebiyesini tahlil ve Târih-i Kadîm'i ve gayrimatbu âsârını red ve tenkit)
59	<i>Gülcülük, Gül Yağcılık ve Gülün Envai (Amelî ve Nazarî)</i>
60	<i>Çiçek Nedir? Umumi Çiçekler ve Merakı: Fennî, Felsefî, İctimaî, Edebî, Tarihi Fevâid ve Tahlîlâtı</i>
61	<i>İnhitât-ı İslâm Tarihi</i>
62	<i>Şeyhülislam Tarihi (Şeyhülislamların Türbe ve Merkadleri, Şeyhülislamların Fotoğrafları)</i>
63	<i>Devhatü'l-Meşâyih Zeyli</i>
64	<i>Cumhuriyet'te Şer'îye Vekilleri: Diyanet Reisleri</i>
65	<i>Hitabet ve Hutbeler</i>
66	<i>Din Bilgisi</i>
67	<i>Din Öğütleri</i>
68	<i>Hanîf, Hunefâ ve Ebû Hanîfeler</i> (İşgal senelerinde Ali Kemal'in çıkardığı "Ebû Hanîfe" mebâhisine verilmiş cevaplarda tamamen münderiçtir.)
69	<i>İlm-i Ahlâk</i>
70	<i>Harp ve Hazırlığı: Dünyadaki Dövüşler, Ayyıldız ve Haç Kavgaları</i>
71	<i>Avcılık (İlmî, İctimaî, Amelî)</i>
72	<i>Tir-endazlık - Ok Atıcılık - Kemankeşlik</i>
73	<i>Yarının Sahiplerini Korumak (Himâye-i Etfâl)</i>
74	<i>Kan mı Kurban mı?</i>
75	<i>Kurban Öğütleri</i>
76	<i>Mecmûa-i Eş'âr: Divan</i>
77	<i>Bir Felâketzedinin Sergüzeştleri</i>
78	<i>Sicilli Bedbaht ve Bir Terceme-i Hâl</i>
79	<i>Gramofon ve Kur'an ve İbadet</i>

80	<i>Sigorta</i>
81	<i>Diş Doldurmak ve Kaplamak Doğru mu?</i>
82	<i>'Frenk Mukallidiği ve Şapka'ya Cevap</i>
83	<i>İnkişaf Etmiş ve Edecek Ulüm ve Fünûnun Huzûr-ı Kur'ân'daki Mevkii</i>
84	<i>Üç Yüz Sene Uyuyup Uyanan Adamlar! Kutmîr ve Köpek Hakkındaki Hükümler ve Karar</i>
85	<i>Dünyanın Geçirdiği ve Geçireceği Tufanlar ve Bunlar Hakkında İ'lam</i>

